

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

6 • 2014

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
295 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Mohrdieck Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

'Mælkevejen'. Ballegårds Børnemælk 215
Fra 1931 til 1963 blev der produceret den såkaldte Børnemælk på Ballegård ved Bækken. Ragnhild Rousing fortæller her sine og søstrene Herdis og Karens erindringer om produktionen af Børnemælk i deres barndom.

*En endelig historie - de lokalhistoriske
årsskrifter 2013* 227
De lokalhistoriske årbøger og årsskrifter er et sikkert barometer for tendenserne indenfor det lokalhistoriske arbejde. Lokalhistorisk konsulent Kim Furdal har målt den lokalhistoriske temperatur.

Set og sket i Grænselandet 236
Blæsten står i Flensborg Avis over Jaruplund Højskole om retten til at udpege den nye forstander. Nord for grænsen har forfatteren Erling Jepsen vakt opsigst og forargelse med sit forslag om at genforene Sønderjylland med Sydslesvig og resten af Tyskland. Dette er blandt emnerne i H.E. Sørensens grænselandskronik.

Bognyt 246

Det sker - i Museum Sønderjylland 248

Bagsiden om forsiden 252
I 1884 fik Sønderjylland det første mejeri i Mejlby i Lintrup Sogn og i årene herefter blev mejeriskorstenen vartegn for den ny tids andelsbonde. Museumsinspektør Kim Furdal tegner et rids af andelsmejeriernes historie frem til i dag.

Forsidebillede:

Kliplev Andelsmejeri. Mejeriet blev oprettet i 1896 og bygningen ombygget i 1930 efter tegninger af Aabenraa-arkitekten Jep Fink, så den i dag står i Bedre Byggeskik.

Foto: Kim Furdal.

'Mælkevejen' - Ballegårds Børnemælk

Af Ragnhild Rousing

Fra 1931 til 1963 blev der produceret den såkaldte Børnemælk på Ballegård ved Bækken. Ragnhild 'Plys' Rousing fortæller her sine og søstrene Herdis og Karens erindringer om produktionen af Børnemælk i deres barndom.

Børnemælk, sygdom & sundhed

” I PERIODEN 1878-1957 kunne man købe Børnemælk i Danmark. Børnemælk var en specielt fremstillet mælk fra udvalgte besætninger - tuberkulosefri besætninger.” Mælken blev ikke homogeniseret eller pasteuriseret, og Københavns Mælkeforsyning A/S forhandlede børnemælken fra apoteket for at give produktet et sundhedsstempel. De gårde, som leverede børnemælken, blev underkastet dyrlægekontrol hver 14. dag. Køerne måtte ikke fodres med eksempelvis kålrabi og mask. Om sommeren måtte køerne ikke staldfodres.

Hygiejnekravene var efter datidens standard høje.

Glasklare flasker til Børnemælk er den første type flasker, der specielt blev fremstillet til mælk. Spædbørnsdødeligheden faldt efter indførelsen af Børnemælk. Børnemælk blev anbefalet af læger til syge børn samt svagelige børn og voksne”.

Ovenstående beskrivelse er hentet fra Mejeriudstillingen i 2011. Som man kan se, har de ikke helt styr på årstallene, da Ballegård leverede Børnemælk indtil slutningen af 1963.

Foruden disse krav skulle mælken være sødmælk og indeholde mindst 3% fedt, og så skulle den nedkøles til 3-4 grader efter malkning.

I British Medical Journal 1938 står der bl.a. følgende om Børnemælk:

“Der findes ikke nogen erstatning for ren, rå mælk som føde, så længe det drejer sig om børn”.

Kirsten, Uffe,
Estrid, Gudrun,
Karen, Signe og
Ragnhild.

Foto: Privat.

Tilfældighedernes spil

I det følgende fortæller min ældste søster, Herdis, om vores forældre, og hvorfor det lige blev Ballegård i Bækken, som kom til at danne rammen om deres liv og virke:

Far var landmandssøn fra Thy, født på Vangsgaard som nr. fem af en søskendeflok på otte. Det var ikke lige landmandslivet, han havde lyst til i sine unge dage, så han prøvede lidt af hvert. Han fik kørekort og kørte varer ud for Koldby Brugs. I fritiden tog han en delingsføreruddannelse, som han brugte flittigt i mange år. Han ledede både karle- og pigehold i gymnastik.

Han var 18 år, da Sønderjylland kom tilbage til Danmark i 1920, og det blev på en indirekte måde medbestemmende for hans videre liv og

virke. Vinteren 1927-28 ledede han gymnastik på Rønshoved Højskole, hvor hans bror Niels var elev. Den følgende vinter var han selv elev sammesteds. Bedstemor i Thy var ikke stolt af, at han også ville til Rønshoved. For farbror Niels var kommet hjem med en kæreste, og bedstemor var nervøs for, at far også ville komme hjem med en ikke-thybo pige. I forvejen var den ældste søn blevet gift med en sjællænder - ak ja! Og hendes bange anelser slog til. Niels' kæreste tjente på børnehjemmet i Rønshoved, og dertil kom også en rødhåret fynbo pige, som far faldt pladask for, det var mor.

Mor var skrædderdatter fra Skårup på Fyn og den yngste af tre børn. Hun var livlig og som sagt rødhåret - ræve-rød. I sine unge dage havde hun for-

Forældrene, Carl og Ellen Kobberø, fotograferet ved siden af de mange mælkeflasker.

Klemmetangen til kapslerne sammen med en mælkekapsel med angivelse af ugedag og etiketten til flasken. Etiketten var angivet med gårdens navn og Carl Kobberø.

skellige pladser i huset og fik en helt igennem god solid huslig uddannelse. Hun var 14 år, da Genforeningen kom, hvilket også gav hende lyst til at se det genvundne land. Hun fik plads på børnehjemmet, hvor 'plejemor' Sofie Andresen var en sjælden god leder. Sommeren 1929 var mor elev på Rønshoved Højskole. Den følgende vinter tjente hun hos fars kusine og hendes mand, Kirstine og Niels 'Kræn' i Thy, for at få lært lidt om at være landmandskone. Her lærte hun bl.a. at malke, og den 9. juni 1930 blev de gift.

Opholdet på Rønshoved havde overbevist dem begge om, at de ville bo i Sønderjylland. Der var mange ejendomme, der gik på tvangsauktion i disse år, og forstanderen på Rønshoved

hoved Højskole, Aage Møller, var ivrig efter, at det blev danske landmænd, der købte de tyske gårde, så han holdt sig ajour med ejendomsmarkedet.

Far havde tabt sit hjerte til Ballegård. I januar 1930 kom den i handel, men det blev ikke til noget, da familien ikke ville sælge til en dansker. Far opgav ikke helt, men fik en ordning med 'Landeværnet' om at købe en gård i Rinkenæs Nederby. Hvis han inden for et år kunne købe Ballegård, ville de lade handelen gå tilbage. Så far og mor begyndte i Rinkenæs Nederby på en lille gård.

Flemming Møller sagde i sin tale til fars begravelse, at han var en mærkelig heldig mand, og han var det på mange måder. Knap et år efter, at far og mor havde prøvet at købe Ballegård, kom ejeren, Hans Kock, cyklende til Rinkenæs og sagde, at hvis de stadig ville købe gården, så var den nu til salg - til dem.

Der var kommet en mand fra den tyske kreditforeningsanstalt 'Vogelgesang' med en køber.²⁾ De havde gået rundt og kigget på gården og fuldstændig ignoreret Hans Kock, som dog stadig var manden på gården. Det gjorde ham så rasende, at han hellere ville sælge til en dansker end så storsnude tyskere. Sådan gik det til, at Ballegård kom på danske hænder.

Hvordan kom de i gang med Børnemælken?

Følgende beskrivelse er et uddrag fra vores mors 'brev' i vandrebogen, 'Syvstjernen', der blev startet på Rønshoved Højskole sommeren 1929 mellem syv piger, som var blevet gode veninder. I slutningen af maj 1931 skrev hun til sine seks veninder, mens hun lå i barselseng med den førstefødte, Herdis:

"Altså, den 9. marts købte vi 'Ballegård' i Bækken, og Landeværnet over-

Mælkevognen inden den i 1950 blev erstattet af en bil.

tog så vores ejendom i Rinkenæs igen. Overtagelsen fandt sted den 15., og den 20. marts flyttede vi.

Der var netop i den tid en bevægelse i gang i Graasten for at skaffe bedre mælk til byen, og Carl fik så den ide, at vi måske kunne komme til at levere Børnemælk på flasker. Vi fik besætningen tuberkulinprøvet med det resultat, at ni køer var tuberkelfri, resten blev uden barmhjertighed solgt. Svinene jaget ud af stalden, mælkekammer med mælkekøler m.m. blev indrettet, og i løbet af tre uger var vi færdige til at begynde. Meget spændte var vi på, hvordan det ville gå, for med så meget, som vi nu havde sat ind på det, ville det sige det samme, som at alt nu afhang af, om vi kunne klare os økonomisk eller ej. Der var garanteret os et salg af ca. 40 l daglig, men allerede nu er vi oppe på et salg af ca. 115 l, så det kan vel nok kaldes godt.

Det er morsomt, kan I tro, at have med det arbejde at gøre, men I kan også lige stole på, at det giver arbejde. Mælken bliver, efterhånden som vi malker, afkølet og filtreret to gange gennem vatfiltre. Vi skal vaske fingrene mellem hver ko, vi malker, og lignende forskrifter er der flere af. Om morgenen bliver al mælken blandet sammen og tappet på liter-flasker. Der kommer etiketter og prop på, og mælken er så færdig til at gå til Graasten. Ja! I skal bare se, hvor ungerne formelig strutter af sundhed.

Kock's (de tidligere ejere af gården) bor her endnu. Her er masser af plads. Vi har to stuer og soveværelse, og de har én stue og soveværelse, så det kan udmærket gå. Kock går daglig i marken for Carl, og når det kniber for mig, har jeg også stor hjælp af fru

Kock. Som nu i denne tid, hvor jeg ligger her og glør, tager hun og pigen sig fuldstændig af det daglige arbejde, og det er ikke så lidt, med flaskerensning osv. Det er sandelig ikke at mærke på dem, at vi er rigsdanske og de tyske. Vi kommer så ualmindelig godt ud af det sammen. Selvfølgelig bliver det rart, når vi får hele huset for os selv, men vi er alligevel glade for, at vi har haft dem i denne travle tid".

Tænk! De flytter ind på Ballegård den 20. marts, og den 16. april var de klar til at levere Børnemælk. Set med nutidens øjne var det en flyvende start. I dag ville det nok have taget mindst et år at få godkendt en sådan produktion.

Jeg fandt følgende notits i Jydske Tidende den 16. april 1931 om starten på Børnemælk på Ballegård:

"Forskudsudbetaling på Rinkenæs Mejeri. Levering af Danmarks billigste Børnemælk.

Bestyrelsen for Rinkenæs Mejeri har vedtaget at udbetale 7 kr. pr. 1.000 Liter Mælk ved næste Udbetaling på Lørdag, som Forskud på Overskuddet for Vinterhalvåret.

Mejeriet sælger nu Børnemælk paa Flasker til en Pris af 25 Øre pr. Liter, efter forlydende, den billigste Børnemælk i Danmark. Mælken leveres af Gaardejer Kobberø, Ballegaard, der har en tuberkelfri Besætning, og som i Fremtiden staar under Dyrlægekontrol. Mælken sælges til Vogne, som kører i Graasten, Alnor og Egernsund. Mejeriet har dermed opfyldt det Krav, som Dansk Kvindesamfund i Graasten har rettet til Byens Sundhedsstyrelse.

Reduktas-prøven, der iflg. Lov er traadt i Kraft, er vedtaget gennemført

med et Fradrag af en Tiendel Øre af fjerdeklassens Mælk”.

Samme dag under ovenstående notits kunne man sjovt nok læse følgende:

“Gymnastik og Folkedans Opvisning.

Søndag Aften havde Ungdomsforeningen indbudt til Opvisning af Gymnastik og Folkedans i Rinkenæs Overkro under Ledelse af Gaardejer Kobberø, Ballegaard.

De mange smukke Øvelser og ikke mindst de gamle Folkedanse hilstes med fortjent Bifald”.

Børnearbejde

Som mor nævner, var der meget ekstra arbejde forbundet med Børnemælken. Arbejde som kom oven i alt det øvrige, der normalt var på en gård. Der blev gennem årene ansat gode karle og piger, og i løbet af de følgende 15 år kom der yderligere syv børn, så vi blev en søskendeflok på otte.

Vi oplevede aldrig, at der ikke var brug for os. Som min søster, ‘Mikkel’, en gang udtrykte det i en tale til mors fødselsdag:

“Først vi’ vi - så ku’ vi - så sku’ vi”.

Noget af det første ‘rigtige’ arbejde, vi kunne hjælpe med, var at vaske flasker. Det var ikke det værste at blive sat til, da det var forbundet med en del vandplaskeri. Da ‘Mikkel’ skulle begynde i skole, blev det min tur. Endelig var jeg stor nok (fire år) til det ansvarsfulde job.

Jeg har spurgt mine søskende, hvordan de husker arbejdet med Børnemælken. Det meste var fælles for os alle, for på intet tidspunkt blev arbejdet mekaniseret i forbindelse med flaskeskiv og tapning.

Ballegaard havde sine egne flasker, to sæt, så når far kom hjem fra mejeriet efter at have afleveret dagens produktion, havde han flaskerne fra dagen før med hjem samt flere transportspande med varmt vand. Hjemme var der sørget for kogende vand på komfuret til at supplere med. Var der returnmælk i nogle flasker, blev det ofte hældt op i tykmælksskåle, som altid havde deres plads på et lunt hjørne af køkkenbordet. Den fløde, som havde samlet sig øverst i flasken, da mælken ikke var homogeniseret, blev fisket op. Flaskerne blev nu vasket i et stort firkantet trækar, der var sat op i en passende arbejdshøjde.

Der blev brugt flaskerenser og IMI, datidens skrappe rengøringsmiddel. Vandet skulle være meget varmt, og det var hårdt ved hænderne. I saftsæsonen var det ikke altid, vi fik alle vore flasker retur. De kom tilbage i løbet af efterår og vinter, tit med saft- og mugrester. Langt værre var det, hvis en flaske havde været brugt til petroleum eller lignende. Hvis vi ikke opdagede det, inden flasken røg i baljen, ødelagde den et helt hold vaskvand, og vi måtte begynde forfra.

Når flaskerne var vasket, blev de sat på et bord. Her kom børnearbejdet ind i billedet, når flaskerne skulle skylles. Sidste gang skyl foregik i en stor træbalje med koldt vand tilsat klor. Selvom man blev udstyret med gummiforklæde og støvler, var man alligevel ofte våd op til armhulerne, især hvis flaskerne nåede at synke til bunds i trækarret.

Andet trin på ‘ranglisten’ indtraf, når man var stor nok til at sætte kapsler på flaskerne. Man skulle have fingerkræfter nok til at håndtere tangen, som klemte dem fast på flasken. I be-

Foto: Privat.

Uffe, Kirsten og Estrid, der holder halen mens Ellen Kobberø malker.

gyndelsen blev der foruden kapslen også sat etiketter på hver flaske. De blev 'limet' på med mælk.

Ifølge Herdis' beskrivelse blev de lagt på bordet med bagsiden op. Mælken blev smurt på og klask, klask, klask blev etiketterne sat på flaskerne - det gik lynhurtigt.

Inden sin død i 1994 skrev min søster Karen i sine erindringer til sine børn følgende meget fortællende beretning:

"En almindelig dag med denne mini-mejeridrift så sådan ud.

Samtidig med morgenmalkningen gik mor i gang med at tappe mælk på flasker i mælkekammeret med en lille håndtapper. Når hun havde de første kasser færdige (hel- og halvli- tersflasker) skulle der stå et stk. barn, den hvis tur det nu var i rækken, og

sætte kapsler på og klemme dem fast med en tang. (I mange år var det mit arbejde).

Man var nødvendigvis ikke vågen til dette arbejde, men man blev det, hvis man for eksempel løb tør for kapsler med den aktuelle ugedag på, eller fjederen i klemmetangen sprang! I det første tilfælde skulle man op på loftet, ind under skunken, forbi jeg ved ikke hvor meget skrammel, og i bælgmørke finde en ny kasse med kapsler, stadigvæk med den rigtige ugedag. Kasserne har været 70 x 70 cm og lette nok at bære, men uhåndterlige. Af en eller anden grund var det med ugedagene ikke noget, der stod særlig tydeligt uden på kasserne, så man flænsede i panik den ene kasse op efter den anden. Muligvis havde vi slet ikke flere på lager, fordi den sidste havde glemt at bestille, og så var fan-

den løs igen. Der skulle i virkeligheden ikke meget til at slippe ham løs om morgenen dengang. Ingen ved sine fulde fem stod op i god tid, så vi var altid bagud, og deadline hed kl. 6.30, når far skulle være på mejeriet for at nå mælkekuskene.

Efterhånden som kasserne blev færdige, blev de læsset på påhængsvognen i porten. Da jeg var lille, kørte far med en gul mælkevogn, en lukket kassevogn, indvendig beklædt med rustfrit stål og et lille vindue og foran et højt kuskese. Da han fik bil, var det påhængsvognen, der blev transportmidlet.

Så kom de afgørende minutter, hvor far kom ind og gjorde sig klar til at køre. Var det vinter, var spørgsmålet, om bilen kunne komme op ad bakken til landevejen, om der skulle skovles sne, strøs grus eller planlægges andre strategier. Eller om bilen overhovedet ville starte. Hvis ikke, skubbede vi den i vildt håb om succes ned af vejen til stranden vel vidende, at hvis det ikke lykkedes at få den i gang for nedadgående, ventede der os et herrens hus med at få den skubbet opad igen!

Bemærk: Intet af dette er nogensinde sket med den fjerneste gnist af tålmodighed eller forståelse for tings natur eller overbærenhed fra fars side - egentlig imponerende! Hver gang så det ud som en personlig fornærmelse mod ham, en sammenrotning af uduelige folk, unger og kone mod denne hædersmand, der kun ville et i livet: at gøre tingene så godt han kunne.

Men han kom af sted, og straks faldt der fred over sceneriet. Nu skulle der malkes færdig, ryddes af, tænkes på at få de sidste unger op, laves

morgenmad, så dagen kunne begynde i et normalt tempo.

'Plys' og 'Mikkel' blev purret ud. Næste stresssituation var at få 'Claus' af sted til hendes malerplads og mig med toget kl. syv fra Rinkenæs. Men stresssituationen var til at overse, for Uffe drillede godmodigt. Gik i vejen, det kunne han, og mor overlod det klogelig til os selv at sørge for at komme af sted uden at blande sig overdrevent i vask, madpakker, påklædning og den slags.

Far tog på mejeriet, fordelte sin mælk til mælkekuskene, snakkede med Gud og hvermand, der også var i Rinkenæs fra morgenstunden, gik ind til fru Holm i Brugsen og fik en kop morgenkaffe ved hendes altid gæstfrie køkkenbord, hentede post på stationen og kom trillende hjem, noget mere fredssommelig en time eller halvanden senere. Så var der autoriseret morgenmad for de tilbageblevne, dvs. dem, der ikke var i skole. Derefter skulle der vaskes flasker og gøres rent i mælkekammeret.

Far havde returflasker med hjem. Mor var skrubberen, der vaskede dem med flaskerenser, hvorefter de kom i flere hold skyllevand og blev stillet med hovedet nedad i kasserne, klar til næste morgen.

Det var her, jeg lærte den danske sangskat at kende for alvor - ikke kun højskolesangbogen, men også et mere muntert islæt af revyviser, skilingsviser m.m., som mor kunne fra sin ungdom. Bryggerset var husets sangsal nr. 1 med god resonans, hvor selv en middelmådig sangstemme fik klang. De fleste af os havde ret gode stemmer og gav den hele armen. Mor kunne simpelthen alting udenad og sang det så tit, at vi andre lærte me-

get af det. 'Nisserejsen' kunne holde næsten til en hel flaskevask, så mange vers var der.

Efter flaskerne kom så spandene, køleren, tappeudstyr og alt det andet, indtil bryggers og mælkekammer skinnede af vand og ikke andet.

Mælken fra aftenmalkningen blev også kølet og sat i køleskabet til brug næste morgen. Om aftenen var det igen mit job at gøre rent i mælkekammeret efter malkningen, ca. én times vandplaskeri sommer og vinter!

Lørdag eftermiddag vaskede vi flasker en ekstra gang, så vi havde fri søndag formiddag. Når flaskerne havde passeret det varme vand med sulfid, kom vores tennissko om sommeren i baljen til storrengøring. Derefter blev de hvidtet, og når nogen siger 'sommerlørdag hen under aften' til mig, så ser jeg tyve par nyhvidtede, våde tennissko, der står til tørre rundt omkring på sten og trapper uden for køkkenvinduet".

Karens fortælling kunne mine søskende og jeg alle nikke genken-

SØNDERBORG KOMMUNALE
LEVNEDESMIDDELKONTROL

Sundgade 5 . Telefon 22267

Den 11.11.1963

Ved undersøgelse af børnemælk fra "Ballegård"
den 7.11.1963 fandtes:

Storch's	:	+
Fedt%	:	4,10
Reduktase	:	>7
Kimtal	:	<1-
Colititer	:	0
Pc.	:	÷
Katalase	:	4
A.B.R.	:	÷
B.hæm.	:	0

J. Petersen

Hr. gdr. C. Kobbere, "Ballegård", pr. Rinkenæs.

Undersøgel-
resultat fra
Sønderborg levned-
middelkontrol af
Børnemælk fra
Ballegård den 7.
november 1963.

dende til, og der kom mange supplerende erindringer frem. Minder om, hvordan det var den gang, der blev kørt med hestevogn. Når det om vinteren var glat, skulle hestekoene broddes, dvs. der skulle sættes pigge i. Hestene kunne så bedre stå fast, når de skulle op ad den stejle bakke fra gården, og far måtte hjælpes i den store stive kørekappe. 'Strit' mindedes, hvordan hun som 13-års pige, somme tider kørte på mejeriet for far, også en vinterdag hvor der kom isslag på vej hjem. Hvor hyggeligt det var en søndag morgen at gå far i møde, når han kom fra mejeriet, og køre med ham hjem. Så duftede det af friskbagte rundstykker fra Bager Wermer.

I begyndelsen blev der malket i hånden. Om sommeren foregik det i marken, og her havde vi til opgave at holde kohalen, så den, der malkede, ikke fik halen i hovedet, når koen viftede fluer væk.

En af parolerne hjemme lød sådan: "Når du er stor nok til at gå i byen og komme sent hjem, så er du også stor nok til at stå tidligt op!" Efter en god fest i Rinkenæs eller andre steder gik vi slet ikke i seng, men når man så passede malkemaskinen og hvilede hovedet op ad koen, kunne man godt falde lidt hen, indtil far råbte:

"Den ko er vist for længst færdig".

Renlighed, vand og prøver

Der blev vasket og skrubbet i mælkekammer og bryggers, men også stalden fik en omgang. Der var fliser på væggene og klinker på gangene, som skulle skrubbes en gang om ugen. Det var lig med endnu mere vandplaskeri, som uvægerligt udløste masser af vandkampe. Der var altid et 'sprøjt', som skulle hævnes. Vand var der nor-

malt nok af, og det var efter sigende meget rent, nærmest sterilt. Brønden lå inde i huset, men det kunne ske, at filteret sandede til. Det mindes jeg som nær en katastrofe, men også den uhyggestemning, der var, når nogen skulle ned i dybet og reparere. Først blev der sænket stearinlys ned for at se, om der var ilt nok, og alle var lettede, når det var vel overstået, og der igen var vand.

Hver 14. dag blev der taget prøver af mælken. Efterfølgende kom så brevet med resultatet. Det gav altid en vis følelse af glæde og stolthed, når kimtallet var lavt. Det var beviset på, at alle havde gjort deres arbejde godt. Kimtallet angav bakteriemængden i mælken, og vi holdt os altid, og som regel godt under det tilladte. Der var også jævnligt dyrlægekontrol af køerne for tuberkulose (én af datidens store svøber). Dertil kom så den årlige kontrol fra Smøreksporudvalget i Aarhus (svarende til vor tids levnedsmiddelkontrol). Her ringede dyrlæge Tølle fra Graasten gerne lidt i forvejen, så var vi forberedt. Fliser og gange i stalden blev i hast vasket en ekstra gang. Måske var der også spindelvæv eller støv, som det var en god idé at få fjernet, da kontrollørerne gik rundt med hvide handsker og prøvede efter, om renligheden var i orden.

Uret tikker

Som det fremgik af Karens beskrivelse, var vi altid i sidste øjeblik eller bagefter, og jeg tror, at vi oftest kom for sent til alt muligt. For at hjælpe på det gik stueuret konsekvent mindst 20 min. foran. Selv om vi vidste det, hjalp det, sjovt nok, alligevel. Havde en udenforstående fået øje på det, og i al venlighed stillet uret korrekt, var

101 ude. Måske var det sådan en morgen, at far i farten glemte at spænde påhængsvognen bag efter bilen. Han var den morgen så sent på den, at han vidste, mælkekuskene var kørt fra mejeriet, så han måtte ud på deres ruter og aflevere mælken til hver enkelt kusk. Han opdagede først situationen, da han havde indhentet den første mælkekusk og nok så rask sagt: "Du kan bare selv tage det, du skal have".

Da vi hjemme opdagede, at far var kørt uden anhænger, grinede vi - der var jo ikke andet at stille op. På mejeriet fik de sig også en god latter. De havde jo set Carl Kobberø suse forbi, i første omgang både ud og hjem, uden anhænger. Selv far måtte more sig og brugte det som en god historie - bagefter!

Apropos mejeri, så fik vi nogle gange lov at komme med. Det var altid

sjovt. Der var meget spændende at se på. Mejerister i hvidt tøj, de store åbne mælketanke, hvor mælken blev vejet ind, tromlen, som stod og kærnede smør, og ikke mindst mejeriets vaskeanlæg til flasker, syntes jeg, var fascinerende at se på. Konen, som passede det, gennede os altid væk. Hun syntes nok, vi kom for tæt på. I øvrigt fik vi nogle gange selv vasket vores flasker på mejeriet, når far og mor var på ferie, og børnene passede det alene derhjemme.

'Kongelig Hofleverandør' var vi ikke, men når de kongelige var på ferie på slottet, blev der også leveret Børnemælk til dem. En hyggelig tanke at vi har bidraget til prinsessernes sundhed.

Mekanisering

Malkemaskinen fik vi i begyndelsen af fyrreerne, men mor nægtede at lære

Bilen med anhængeren fyldt med mælkeflasker.

Foto: Privat.

at malke med den! Hun havde malket det, hun skulle.

Indtil 1950 blev mælken kørt med hestevogn, men så fik vi bil, og den overtog arbejdet. Det var nok mere behageligt og hurtigere, men heller ikke uden omkostninger, for til transporten med bil hørte også de bøder, far fik, da man indførte fuldt stop ved Fjordvejens (dengang skrå) udkørsel i hovedvejen ved Rinkenæs. Det passede ham bestemt ikke at stoppe med en fuld lastet anhænger op ad bakke. Nogle gange fik han snakket sig ud af situationen, andre gange måtte han gribe til lommerne.

Hestene havde vi til 1956, hvor traktoren kom på banen. Det var en sorgens dag, da hestene skulle væk. 'Mikkel' og jeg græd i stride strømme, hvorimod Uffe glædede sig til de nye hestekræfter.

Elsket og værdsat

Jeg har brugt ordet 'Børnearbejde', og det har ikke været ment negativt. Sådan var det den gang på landet, hvor børn var en vigtig del af fællesskabet, en nødvendighed, for at tingene blev gjort. Og det var ikke kun i forbindelse med Børnemælken, der

Finn nåede også at deltage i mejeridriften.

var brug for os, men det er en anden historie.

Grundlæggende gav det en stor ansvarsfølelse og dermed også selvtillid. Vi var uundværlige - vi betød noget - ikke den værste ballast at gå ud i livet med. Den mener jeg, at mange børn og unge savner i dag.

Og så var det bestemt ikke kedeligt at vokse op på Ballegård. Vi var mange om arbejdet, lavede en masse sjov og ballade, havde gennemgående et godt humør - og så drak vi spandevs af Børnemælk!

Efterskrift

I 1961 flyttede min bror Uffe, hans kone Solvejg og sønnen Finn ind på Ballegård med henblik på at overtage den. De to følgende år arbejdede de sammen med far og mor, som i samme periode var i fuld gang med at bygge deres aftægtshus, 'Ballehus'.

December 1963 stoppede de med at levere Børnemælk. Den 9. marts 1964 købte Uffe og Solvejg 'Ballegård', og en ny tid begyndte. ■

Noter

- 1) Tak til mine søskende både her og hisset for deres bidrag til artiklen.
- 2) Kreditanstalt Vogelgesang blev oprettet af det tyske mindretal i 1926 med det formål at vinde kriseramte sønderjyske landmænd for tyskheden ved at yde dem lån. Som modtræk blev Landevæmet oprettet i 1927 som en dansk kreditforeningsorganisation, der også opkøbte ejendomme til udstykning. Kreditforeningsanstalt Vogelgesang gik i 1946 i likvidation.

En endelig historie - de lokalhistoriske årsskrifter 2013

Af Kim Furdal

De lokalhistoriske foreninger er driftssikre, når det gælder årbøger og årsskrifter. Lokalhistorisk konsulent Kim Furdal har set nærmere på høsten 2013.

JEG HØRER MED JÆVNE MELLEMRUM en stille undren over, at de lokalhistoriske foreninger og arkiver ikke er mere engagerede i bygningsbevaringsarbejdet. Kan man ikke engagere de mange gode kræfter i de lokalhistoriske foreninger i arbejdet med at sikre den lokale bygningskultur for eftertiden?

For en udenforstående kan det undre, men har man først forstået den centrale rolle, som 'tabet' spiller i det lokalhistoriske arbejde, så har det lokalhistoriske arbejde en stille logik, som hænger sammen. Bygningerne står der. Ganske vist i en bedre eller dårligere stand, men så længe de står, er de ikke væk og tabt for eftertiden. Noget andet er de mennesker, som er gået bort eller forsvundet ud af den lokale livsverden, for slet ikke at tale om de mange virksomheder, der har drejet nøglen om eller er flyttet til større bysamfund under de talrige fusioner, som det f.eks. er tilfældet med den lokale brugs. Verden er i radikal forandring, og det har den såmænd været de sidste 100-150 år, men forandringerne foregår nu i et voldsomt tempo, der gør den store globale verden særdeles nærværende og påtrængende.

De lokalhistoriske foreninger er for fastholderne. De der, som Marcel Proust eller engelske herregårdsserier

i TV, holder fast i verden af i går inden for den ramme, som sættes af sognet eller kommunen. I dette perspektiv kan lokalhistorie ikke blive samtidshistorie, hvis man da overhovedet kan anvende dette selvmodsige begreb, endelige historie, som rækker uden for læserens livshorison. Lokalhistorien dukker langsomt op i horisonten, når der bliver mindre fremtid at planlægge for end erfaringer at høste af. Den personlige historie skrives ind i lokalsamfundets historie som hjemstavnhistorie, og i den forstand bliver hjemstavnhistorie med den tyske kulturhistoriker Jutta Faehndrichs ord "Eine endliche Geschichte". Den kan ikke overskride tid og rum. De lokalhistoriske årbøger for 2013 er i den henseende ingen undtagelse.

Hvor blev de af?

Historisk årbog for Rødning-egnen lever fint op til dette formål med sine mange artikler om hedengangne virksomheder og erindringer. En særlig genre, som årsskriftet har dyrket, er portrætter af personer, der er gået under lokalsamfundets radar. Under overskriften 'Hvor blev de af?' bringer årsskriftet i år Erhardt Franzens erindringer. "Mit hjem er i dag i København - og min 'vandring' går videre", skriver han til sidst. Forbindelsen til Sdr. Hygum, hvor han kom fra, er blevet tyndere, men den er ikke forsvundet.

Mest systematisk har foreningen i Tønder dyrket dette perspektiv med

udgivelsen af den årlige Tøndererindringer, som nu er nået til nummer 14 i rækken. Her kan man bl.a. læse om så vidt forskellige personligheder som Poul Schlüter og landsbydegn i Hostrup, Peter Hansen Petersen Hjeds. På forsiden af skriftet kan man se et billede af glade børn i Vestre Børnehave, som i 1950 har fået pakker fra Amerika. "Er der nogen, der kan finde sig selv og fortælle historien?" lyder undertitlen, som dermed spiller bolden videre til læserne.

I årbogen for Augustenborg kan man læse Karen Jepsens fortælling om hendes oldeforældre, bedsteforældre og forældre, der har boet samme sted, Søren Møllevej 10 i Asserballeskov. Karen Jepsen har selv boet der i 20 år, og dermed skriver hun sig meget direkte ind i en fortælling, der også handler om hjemstavnsdigteren Martin A. Hansen. Den klassiske slægtshistorie finder man i årsskriftet fra Hoptrup Sogn, der bringer Erik Christensens historie om slægten Paulsen i Diernæs. Slægten kan spores tilbage til 1500-tallet, men tyng-

den i artiklen er så absolut tiden fra slutningen af 1800.

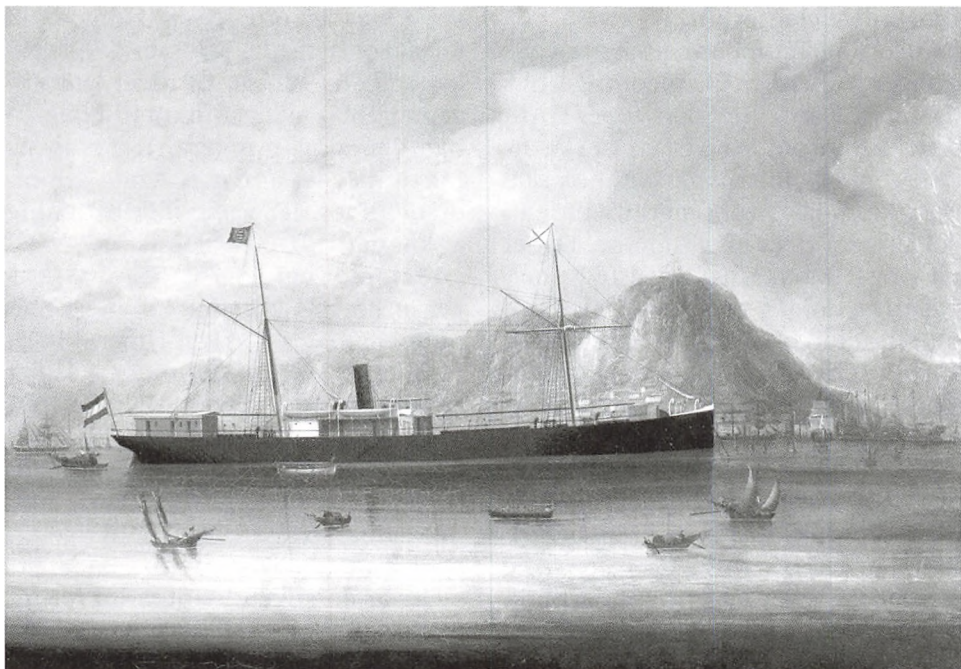
"Der fødtes jeg den 26. november 1940. Jeg tror, at det forløb helt normalt for den tid. Uden læge. Der har nok været en jordmoder tilstede, og et par nabokoner. Og sikkert min faster Karen, som boede lige i nærheden. Hvis der havde været behov for læge, så havde det ikke været så nemt. Vi havde ingen telefon. Men måske havde købmanden. Så kunne der være ringet derfra, og hvis lægen var hjemme, og havde tid, og havde bil, så ville han nok være kommet. Fra Toftlund, ti kilometer borte". Således starter Carsten J. Christensen sine velskrevne erindringer om opvæksten i Hjartbro. Og på få linjer får han faktisk rammet en tid og et sted ind, hvor der var langt til lægen og resten af verden, så stedet faktisk var verden. Resten af erindringerne kan man læse i årsskriftet fra Bevtoft og Tirslund sogne, der bringer artiklen.

I 'Fra Skærbækegnens Fortid' kan man læse Niels L. Petersens erindringer. Det er bl.a. blevet historien om mange gøremål og et aktivt liv. Som

Foto: Arne Gabs, Lokalhistorisk Arkiv for Gl. Tønder Kommune.

Børnene i Vestre Børnehave har fået pakker fra Amerika i 1950.

'Vorwärts' bygget på Howaldtwerke i Kiel 1879, var skibsreder Michael Jebsens første dampskib, der i 1881 anløb Hongkongs havn. Skibet blev starten på et markant erhvervseventyr i - og mest udenfor - Sønderjylland. Historien kan læses i Historier fra Bybakken.

han selv skriver: "På et tidspunkt var jeg således mejeriformand, venstremand og landmand, EU-modstander, ejendomsmægler, forsikringsmand og med i udvalget for oprettelsen af Sydvestjysk Universitetscenter. Det var en travl tid, men også en tid, hvor jeg traf mange mennesker og nye synsvinkler at se verden fra". Efter endt læsning er man heller ikke i tvivl om, at han har ret, selv om det er barndoms- og ungdomsårene, der fylder mest i erindringerne.

I det hele taget er årsskrifterne i disse år for alvor ved at tage livtag med 1950'erne og 1960'erne. I 'Glimt fra Øster Lindet sogn' kan man læse om små og store tildragelser i sognet i starten af 1950'erne saksat fra aviser-

ne. Det er dog ikke alle, som holder sig inden for sognegrænsen. I årbogen fra Bredebro kan man læse Mari-chris Alsina Lunds erindringer. Hun stammer fra Spanien, men bor i dag i Bredebro. I årbogen 'Det gamle Løjt' kan man under overskriften 'En løjtning i Gaza' læse om Paul Jessen Lassens tid som FN soldat i 1962.

Den store og den lille verden er smeltet sammen, og ikke ret mange forstod dette i slutningen af 1800-tallet, som skibsreder i Aabenraa, Michael Jebsen (1835-1899). I årbogen fra Aabenraa 'Historier fra bybakken' kan man læse historiker Bert Beckers biografi om Michael Jebsen som en kreativ iværksætter på et voksende globalt marked.

Den sidste slagterbutik

I anledning af omdannelsen af byens tidligere smedje til medborgerhus (Damms Gård) har den flittige Andreas Asmussen skrevet en række artikler om Damms Gård, som nok skal blive læst, når medborgerhuset for alvor skruer op for aktiviteterne. Der er sat noget på skinner i Felsted, men udgangspunktet er tab af en gård, som forfaldt, og som var i fare for helt at forsvinde. På den måde endte historien godt, men ellers er årsskrifterne præget af historier om tab.

Intet forandrer sig mere end gade- og bybilledet, og en meget anvendt tilgang til lokalhistorien er en beskrivelse af gadens huse og ejere. Årsskriftet fra Toftlund bringer Carl Erik Christensens artikel 'Søndergade, fra

vej til gade' om byudviklingen ud langs Søndergade. Selv om den trækker trådene tilbage til såvel slutningen af 1800-tallet som op til i dag, så har den dog primært sit fokus på første halvdel af det tyvende århundrede, hvor der var høflig betjening af kunderne bag en skranke.

I samme genre og særdeles velskrevet er Børge Schmidts 'En ganske almindelig dag i flækken Højer. Midt i 1960'erne', som man finder i 'Højer Lokalhistoriske Forening'. Her får man et portræt af en by, der summede af liv, men hvor der også var plads til, at byens forretninger kunne holde middagspauser som de øvrige arbejdspladser i byen.

Der er en stigende interesse for infrastruktur i alle dets afskygninger fra

I årbogen fra Felsted finder man bl.a. Andreas Asmussen artikel om Damms Gård, der er blevet renoveret og nu indrettet til medborgerhus. Her ses gården i begyndelsen af 1950'erne.

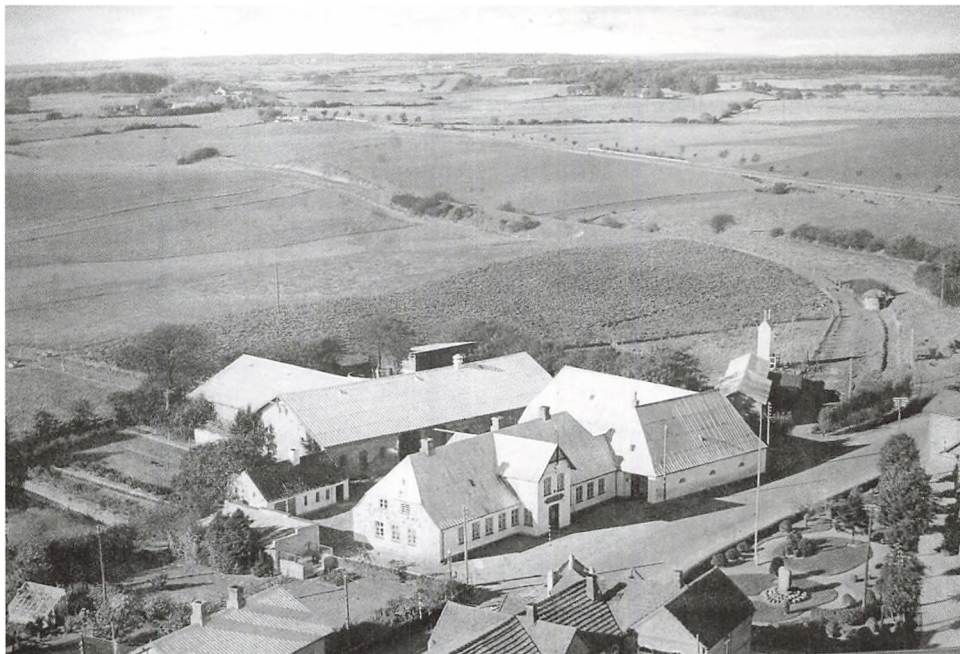

Foto: Felsted Lokalhistoriske Arkiv.

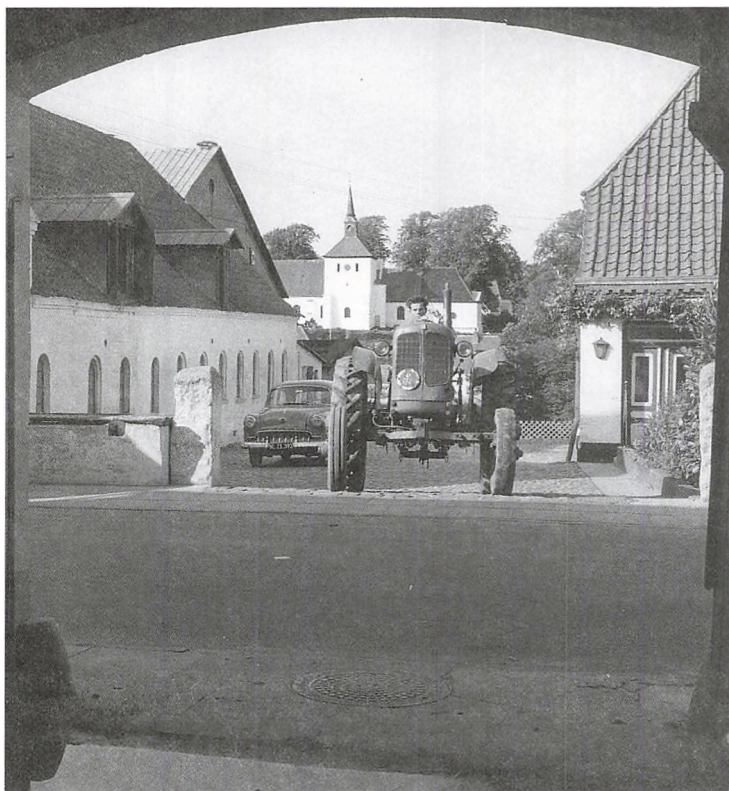
Posthusene er stort set forsvundet i hele Sønderjylland og erstattet af små hjørner af supermarkeder. Gråsten Posthus blev opført 1902 med hvidpudset murværk med røde bånd og nygotiske gavle. Posthuset er i dag lukket.

jernbaner over færger til fjernsyn og internet. Årsskriftet fra Nordborg-området er med 'på vognen' med en artikel 'Køretøjer' eller, som det hedder i undertitlen, 'Overskriften dækker alt, som bevæges på hjul'. Det er ganske rigtigt, for her får vi billeder og oplysninger om alt fra jumper over automobiler og cykler til trillebøre. Faktisk får vi også mere end titlen lover, da forfatteren også har et par sider om Genforeningsstenen og Nørherredhus i Nordborg. I årsskriftet fra Ensted kan man læse Bent E. Olesens artikel 'Vognmand Frederik Petersen og Fredes biler i Stubbæk', som også fortæller historien om sønnens videreførelse af firmaet frem til lukningen i 1995.

Imens vi i øjeblikket kan høre om

lukningen af slagterierne i Faaborg og på Bornholm og udfasningen af slagteribranchen til Tyskland, kan man i årbogen fra Hørup sogn læse om 'Den sidste slagterbutik' i Hørup. Det er historien om en familievirksomhed, som gik godt, men som det var tilfældet med Fredes biler i Stubbæk, lukkede butikken i 1995 - og tør man vist godt gætte - blev ikke overtaget af andre.

I takt med, at de røde postkasser og posthusene forsvinder i bybilledet, er der en stigende interesse for postvæsenets historie. Årsskriftet for Gram og Omegn bringer en lille artikel om postvæsenet i Gram. Her kan man bl.a. læse, at det bestemt ikke var ufarligt at bringe posten ud i gamle dage. I midten af 1700-tallet faldt postillo-

Årbogen udgivet af Lokalhistorisk Forening for Nordborg-området bringer en artikel om alt, der kan trille på hjul, og slutter årbogen af med dette billede fra Holm med kirken i baggrunden. Billedet er taget 1970 fra Holmgade 8.

nen to gange med få års mellemrum i Gels Å, den ene gang, så både hest og rytter efter sigende druknede.

Og som posthusene forsvinder også skolerne i rask tempo. Som Holger Eskildsen skriver i artiklen 'Vonsbæk skoler 100 og 50 år i 2013', der bringes i årsskriftet for Vonsbæk: "Skolen på Kildager 8 kunne i år have fejret 100 år som folkeskole og skolen på Vonsbækvej 88 kunne have fejret 50 år som folkeskole".

Kirken er et gammelt hus

Rundt om i årsskrifterne finder man dog også en række andre emner, der

minder os om, at det levede liv også har andre aspekter. Kirken er et gammelt hus, men det er faktisk sjældent, at kirken og dens historie optræder i årsskrifter. Og når det sker, er det ofte i forbindelse med større renoveringer. Det er også omdrejningspunktet for temanummeret om kirken i årsskriftet for Hejls-Hejlsminde 2013, efter kirken blev renoveret i 2012. Selv om formanden undskylder, at der ikke er så mange ældre billeder af kirken, er det alligevel blevet til et særdeles velillustreret temanummer.

Løgumkloster har en rig middelalderlig fortid, som årsskriftet fra

Løgumkloster gerne øser af. Det er også tilfældet i år, hvor årsskriftet bl.a. bringer Niels T. Sterums artikel 'Omers kapel og Gunnars toft - om en kirke i Løgum før klosterkirken'. På baggrund af sin omfattende viden om de europæiske cistercienserklostre forsøger Sterum at lokalisere en kirkebygning, anvendt af brødrene, inden den nuværende klosterbygning blev opført.

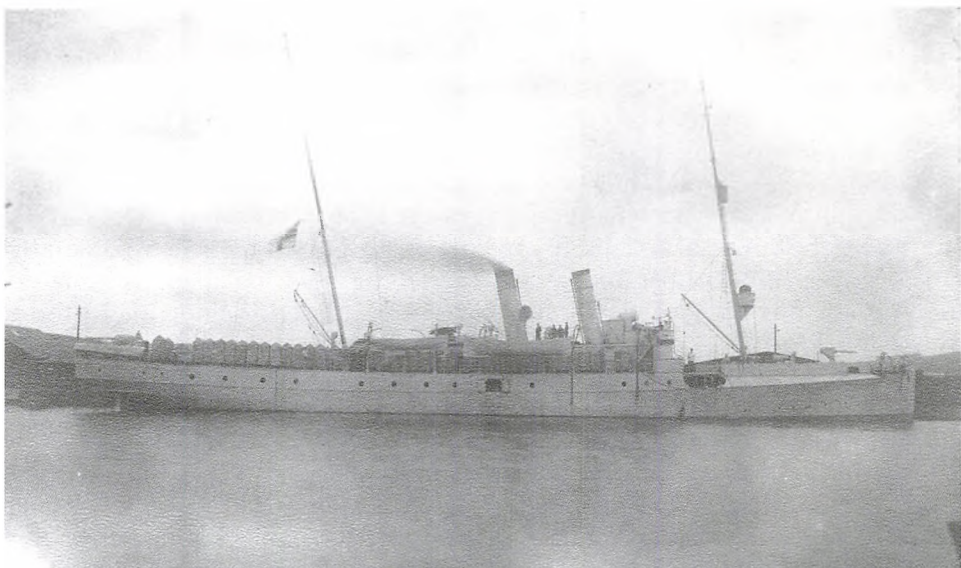
Er man til kirkehistorie, er der i årsskriftet fra Egen mulighed for at læse Kitty Hovgaard Jensens historie om det lille bispedømme med blot atten sogne på Als og Ærø, som fungerede fra 1819 til preusserne nedlagde og sammenlagde sognene på Als med Slesvig Stift i 1864. Det er dog nok så meget blevet historien om de to bispes Stefan Tetens og Jørgen Hansen.

Når jeg indledningsvis skrev, at årsskrifterne ikke beskæftiger sig med den ældste tid, så er det ikke udtryk for, at man ikke kan finde stof, som rækker længere tilbage end sidste halvdel af 1800-tallet. Det er bare ikke typisk og karakteristisk for indholdet. I årsskriftet fra Jegerup kan man således læse Erik Christensens artikel 'Indbyggere i Jegerup Sogn før år 1600', hvor han har trukket personnavne fra Jegerups fortid ud af en række trykte kildesamlinger og opdelt dem efter stand og sted. Det er dog til tider meget begrænset, hvad materialet leverer om den enkelte som f.eks. gårdmændene Nis Hansen og Bertel Lassen fra Jegerup i 1542, hvor den eneste oplysning er 'skat'. Det siger en hel del om kildematerialet. Vores elskede myndighed har skam rige traditioner, der kan spores langt tilbage.

Fra den nyeste tid bringer årsskriftet fra Kliplev en artikel om 'Det glemte mytteri', da 85 menige på Søborg Kaserne i 1953 startede et 'mytteri' over en forlængelse af tjenestetiden, som hurtigt bredte sig til en række af landets kaserner. Det foregik på et tidspunkt, hvor den kolde krig var rigtig kold, og man frygtede en varm. Det er en spændende historie, som de gode folk i Kliplev nu godt kunne have gået lidt mere i dybden med.

Umiddelbart inden det store jubilæums- eller mere korrekt markeringsår 2014 kunne man forvente en lang række artikler om 1864 og Første Verdenskrig. Det er bestemt ikke tilfældet og understreger, at vi er langt fra den tid, hvor krigene og det nationale spørgsmål spillede en afgørende rolle i det lokalhistoriske arbejde. Men måske har man gemt stoffet til 2014? En undtagelse er Gunnar Solvangs artikel 'Krigen 1864 omkring gården Baaslund på Sottrupmark'. Gunnar Solvang kender om nogen området som sin egen bukselomme, hvilket også præger artiklen. Personligt synes jeg, at sidste halvdel af artiklen om krigsskader og genopbygning er den mest interessante. Det er i alt fald et aspekt, som vi sjældent hører om, og som de mange arrangementer i anledning af nederlaget næppe beskæftiger sig med.

Først en verden, som har et navn, er vores verden, men det er ikke alle beskåret at navngive. Navngivning er magt, den skabende magt til at fremkalde noget værende, at gøre noget usynligt synligt, som en amerikansk geograf har udtrykt det. Intet kan være rigtigere og afspejles i rigt mål i Sønderjylland. I det perspektiv er det

Første Verdenskrig har ikke sat de store spor i de lokalhistoriske årbøger fra 2013, men måske er det stilhed før storm. I årbogen fra Løjt Sogn kan man læse om kaptajnen fra Stollig, Karl August Stabenow, der var kaptajn på SMS 'Prinz Sigismund', et passagerskib der var ombygget til minelægger og -stryger.

præsværdigt, at Svend Åge Karup har påtaget sig opgaven at skrive om gadenavnene i Haderslev. Sidste år skrev han om de ældste gadenavne, og i år er emnet gadenavnene fra ca. 1500 og frem til i dag. Desværre stopper forfatteren ved de nye villakvarterer, som har samlede pakker af gader opkaldt efter bl.a. danske digtere og nordiske guder, men det kunne have været interessant med nogle refleksioner over de bevæggrunde, som ligger bag navngivningen, for navngivning er ikke en tilfældig kasten med terninger. Navnene vil altid afspejle et bestemt syn på, hvad der er væsentlig for sam- og eftertiden at huske. Artiklen kan læses i 'Langs Fjord og Dam'.

I kategorien af mere kuriøse emner, men absolut meget alvorlige for de involverede, kan nævnes en artikel i

årsskriftet for Agerskov Sogn om ti ejendomme i Bovlund, der blev ramt af et grønt kuglelyn i oktober 1958, hvoraf de to nedbrændte.

Og så slutter vi som i tv af med en krimi. 'Morgenposten og Natbarbereren' dækker over en krimi, som kan læses i årsskriftet fra Vojens, om et røveri i 1976 på godt en million kr. fra posthuset i Haderslev. Historien om de to tyve kaldet 'Morgenposten' og 'Natbarbereren' ender senere samme år på Gran Canaria, hvor de to haderslevrøvere blev genkendt. Det er en lille morsom historie, blot undrer jeg mig over, hvad den har med Vojens at gøre.

Mælkevejen og Tyrestationen

I lighed med tidligere år har redaktionen også i år fundet to artikler, som fortjener at komme ud til en bre-

dere kreds. Den ene er 'Plys' Rousings artikel 'Mælkevejen - Ballegårds Børnemælk', der er bragt i årsskriftet fra Gråsten. Den anden er Ester Nielsens 'Hjordkær Købmandsgård og Tyrestation', som blev bragt i sidste nummer af Sønderjysk Månedsskrift. Begge artikler trækker emner frem, som sjældent behandles. Vi takker forfatterne og redaktionen for at måtte bringe artiklerne. ■

Indleverede årsskrifter

Lokalhistorisk Forening for *Agerskov* Sogn. Årsskrift 2013. 32 sider.
 Årsskrift 2014. Lokalhistorisk Arkiv for *Augustenborg* og Omegn. 40 sider.
 Lokalhistorisk Forening for *Bevtoft og Tirslund Sogne*. Årsskrift fra arkivet 2014. 27 sider.
 Æ Hjuulspor. Udg. af Lokalhistorisk Arkiv, *Bredbro* 2013. 74 sider.
Egen Sogns Lokalhistoriske Forening. Årsskrift 2013. 48 sider.
 Årsskrift 2013. *Ensted* Sogns Lokalhistoriske Forening. 64 sider.
 Historisk Årbog for *Felsted* Sogn. Nr. 31. 2013. 108 sider.
 Årsskrift 2013. Lokalhistorisk Arkiv for *Gram* og Omegn. 41 sider.
 Årsskrift 2013. Historisk Forening for *Graasten* by og egn. nr. 39. 76 sider.
 Langs Fjord og Dam. Lokalhistorie omkring *Haderslev*. Udg. Forlaget Gammelting 2013. 97 sider.
Hejls Kirke - historien og historierne. Årsskrift 2013. udg. af Lokalhistorisk Forening og Arkiv for *Hejls-Hejlsminde*. 96 sider.
Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening 2013. 30. årgang. 48 sider.
Højer Lokalhistoriske Forening 2014. 24 sider.

Lokalhistorisk Forening for *Hørup* Sogn. Årsskrift nr. 32 - 2014. 40 sider.

Lokalhistorisk Forening for *Jegerup* Sogn 2013. 56 sider.

Fra *Kliplev* Sogn 2013. Lokalhistorisk Forening. 80 sider.

Historisk Forening for *Løgumkloster* Kommune. Årsskrift 2014. 40 sider.

Det gamle Løjt, bind 31. Udg. af *Løjt* Lokalhistoriske Forening 2013. 112 sider.

Årsskrift 2014. udg. af Lokalhistorisk Forening for *Nordborg-området*. 56 sider.

Historisk Forening for *Rødding-egnen* 2013. 120 sider.

Lokalhistorisk Forening *Rødekrø* 2013. 160 sider.

Niels L. Petersen: Nedslagspunkter i et afvekslende liv. Fra *Skærbækegnens* fortid nr. 27, 2013. 35 sider.

Skrift for Historisk Forening for *Sundeved* 2013. 92 sider.

Toftlund Lokalhistorisk Forening.

Årsskrift 2014. Årgang 8. 63 sider.

Tønder-erindringer XIV. Udg. Lokalhistorisk Forening for Gl.-Tønder Kommune 2013. 48 sider.

Årbog 2013 for Lokalhistorisk Forening for *Vojens-området*. 27. årgang, 67 sider.

Lokalhistorisk Forening for *Vonsbæk* Sogn. Årsskrift 10. årgang 2013, 30 sider.

Glimt. Fra *Øster Lindet* Sogns historie. Udg. af Lokalhistorisk Forening for *Øster Lindet* Sogn. Nr. 27, 2013. 24 sider.

Historier fra bybakken. Årsskrift for *Aabenraa* Byhistoriske Forening 2013. 76 sider.

Alle årsskrifter er illustrerede.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

Hvem bestemmer hvad? Kompetencestridigheder er ikke nye i Sydslesvig. Denne gang er det kompetence til at udpege en ny forstander for Jaruplund Højskole. Skolen og dens formål er et af emnerne i H.E. Sørensens grænselandskronik.

Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens holdning og udtrykker ikke nødvendigvis Historisk Samfunds holdninger.

Jaruplund Højskole

DET DANSKE MINDRETAL har i foråret og forsommeren været inde i en ret turbulent periode. Det startede med, at Skoleforeningen ikke ville godkende Jaruplund Højskoles bestyrelses ret til at udpege en ny forstander efter Dieter Küssner. Da bestyrelsen mente, at det i henhold til fundatsen var den, der udpegede forstanderen, trådte bestyrelsen tilbage. Formanden for Skoleforeningen Per Gildberg afviste beskyldningerne om utidig indblanding, men beklagede hændelsesforløbet (Fl.A., 24/4). Samtidig påpegede han, at Skoleforeningen for 20 år siden havde tilsidesat bestyrelsens indstilling, da Küssner blev udpeget. (Fl.A., 5/5).

Skoleforeningen ønskede, at højskolen fremover skal have en 'musikprofil', men, skrev Flensborg Avis, "er det det, Jaruplund skal? Er det specielle ikke netop skolens geografiske placering i Sydslesvig og dermed - som der står i skolens værdigrundlag

- at arbejde for at "øge kendskabet til grænselandets udvikling og mangfoldighed". (Fl.A., 5/5).

Tyske eller danske karakterer

Godt en måned senere viste det sig, at omregningsmodellen for tyske studentereksamenkarakterer til danske karakterer gjorde det sværere for studenter fra mindretallets to gymnasier at blive optaget på studier i Danmark. Trods indsigelser fra Skoleforeningen ønskede de danske myndigheder ikke at ændre på dette (Fl.A., 13/6), og forskningsminister Sofie Carsten Nielsen udtalte, at eleverne fra Durborg-Skolen og A.P. Møller Skolen skal sidestilles med "andre tyske" studenter, og "det er usikkert, om EU-domstolen vil acceptere en særregel" (Fl.A., 14/6). Det fik folketingsmedlemmerne Eva Kjer Hansen (Venstre) og Mette Bock (Liberal Alliance), valgt i Syd- og Sønderjylland, til at henvende sig til ministeren for at få afgørelsen omstødt. "Det må bero på en fejl", sagde Mette Bock, for en ekssamen fra de to danske gymnasier i Sydslesvig er en dansk studentereksamen, og "det er vigtigt at vide, hvilket signal denne beslutning sender til det danske mindretal" (Fl.A., 1/7).

"Men det værste er faktisk, at der bliver talt om, at vore to gymnasier leverer en tysk studentereksamen. Rent juridisk er det korrekt, men de facto er disse eksamener så danske, som de kan være. De siger faktisk: I er ikke danskere", sagde Olaf Runz, der

Foto: Flensborg Avis.

Jaruplund Højskole blev et varmt debattemne, efter der opstod tvivl om, hvem der havde kompetencen til at udpege en ny forstander, der skal afløse Dieter Küssner, som går på pension.

er Skoleforeningens gymnasieansvarlige, samtidig med at man ansøgte om at få lov til at udstede danske eksamensbeviser (Fl.A., 4/7).

Kaos i Kiel

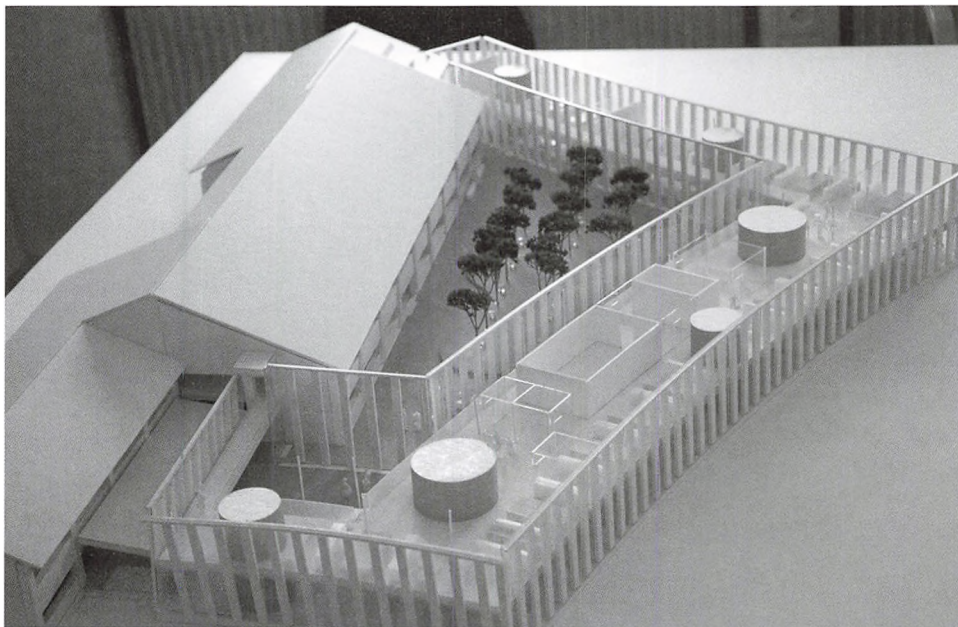
Efter længere tids murren røg de to SSW-medlemmer af byrådet i Kiel, Antje Danker og Susanna Swoboda, uklar med hinanden, bl.a. fordi Danker både var gruppeformand og lønnet sekretær for gruppen (Fl.A., 8/5). Chefredaktør Jørgen Møllekær skrev, at man fra starten skulle have ansat "eksterne professionelle sekretærer", hvilket man kun kan være enig med ham i. Her var tale om et "uacceptabelt stort politisk ben", fortsatte han, "den politiske indflydelse i Kiel er pist væk i resten af valgperioden, og SSW er lokalt til grin" (Fl.A., 8/5).

Sidste efterår havde Swoboda fyret sin kollega som sekretær, men da arbejdsretten i foråret kendte fyringen ugyldig på grund af procedurefejl, valgte Swoboda at forlade gruppen og blive løsgænger. Derved mistede SSW sin gruppestatus, som kræver mindst

to mandater - og Danker måtte i konsekvens heraf opgive jobbet som gruppesekretær. Samtidig tilbød hun at forlade byrådet, hvis Danker gjorde det samme (Fl.A., 15/5). Dette indvilgede Danker i at gøre, men nu havde Swoboda fortrudt og ville alligevel blive. Herved blev farcen fuldkommen, og SSW-organisationen i Kiel forlangte hende ekskluderet (Fl.A., 12/6).

Nørreport eller Nordertor

Sprogforskeren professor Elin Fredsted sagde til Flensborg Avis, at hun synes, avisen skal bruge de tyske stednavne i Sydslesvig, "så folk ved, hvad der tales om". Og museumsinspektør Inge Adriansen fra Sønderborg Slot erklærede sig enig. "Skriv det, det hedder", sagde hun. "Folk bliver hverken mere eller mindre danske af at sige Weiche i stedet for Sporskifte, og Flensborg Avis' læsere kan godt tåle, at de tyske betegnelser bruges". Hun mente, at "tiden er inde til forandring, og da mange i mindretallet har tysk som første sprog, er det en helt naturlig udvikling". (Fl.A., 28/5)

Den 3. juni præsenterede Tønder kommune planerne for det nye rådhus.

For Husum og Ladelund ville det ikke være noget problem. De hedder det samme på dansk og tysk. Og det skulle heller ikke være uforståeligt med Flensborg og Slesvig. Men hvor navnene er så forskellige, at der kan opstå misforståelser, kan man jo bringe det tyske navn i parentes efter det danske: (Fjölde/Viöl). Det gør Der Nordschleswiger med sønderjyske stednavne, blot omvendt. Og det er alle vist tilfredse med.

Men jeg vil dog forbeholde mig ret til fortsat at sige Nørreport frem for Nordertor.

Flensborg Avis

På Flensborg Avis' generalforsamling 20. juni kunne Jørgen Møllekær oplyse, at 2013 "ganske enkelt var et rigtig skidt år med dårlige resultater på flere centrale områder". Man har indført effektiviseringer og afskediget

personale, men efter at avisen var blevet omfattet af kulturministeriets nye mediestøtte, der havde givet 2,5 mio. kr., kunne man ride stormen af og genbesætte flere stillinger.

Et væsentligt problem er dog, at over 85 pct. af omsætningen kommer fra 'eksterne kunder', "mens andelen af ordrer fra mindretallet stadig er på et niveau, vi gerne fortsat vil øge i samarbejde med de respektive organisationer", sagde chefredaktøren "og rørte dermed ved et ømt punkt", som der stod i avisens referat (Fl.A., 21/6).

Kort sagt: mindretallets organisationer udnytter ikke i tilstrækkelig grad, at de har et dagblad, hvor de kan annoncere og få bragt meddelelser.

Kritik til eftertanke

Det var bl.a. forhold som de nævnte, der fik forfatteren Egon Clausen til i bogen 'I grænselandet' at svinge

svøben over det danske mindretal, der lidt for ofte har været præget af indbyrdes uenighed. Det kunne bl.a. skyldes, mente Clausen, at man ikke har en samlende organisation, der tegner mindretallet, men i stedet en lang række parallelle 'foreninger' som Sydslesvigsk Vælgerforening (SSW, det politiske parti), Sydslesvigsk Forening (SSF, som tager sig af det kulturelle), Skoleforeningen, kirken, Flensborg Avis, ungdomsorganisationer m.v., og der findes en elite af 'professionelle danske', der måske mere slås for deres egne kasketter. Det betyder, at foreningerne ofte rivaliserer og strides om de økonomiske ressourcer, først og fremmest det danske statstilskud på omkring 500 mio. kr. (Fl.A., 12/4). Han blev bakket op af journalist Flemming Nielsen, som skrev i en kronik i Flensborg Avis om samme emne: "Min kritik er ikke møntet på de menige sydslesvigere, men på dem, der sidder i deres velbetalte jobs og plejer en helt og aldeles udansk herskesyge" (Fl.A., 3/5).

Selv om Clausen ind imellem skyder over målet, er det en tankevækkende reportage, som mindretallet bør tage alvorligt.

Provokation og promovring

Det er der nok ikke så megen grund til at gøre ved den kronik, 'Har Danmark fortjent Sønderjylland?', som forfatteren Erling Jepsen fra Gram skrev i Politiken 14. juni, hvor han skød med spredehagl mod alt og alle og mente, at Danmark ('København') totalt havde svigtet Sønderjylland, bl.a. ved at nedlægge statsinstitutioner som kaserner, seminarier, jernbaner osv. Han overså ganske, at det ikke er et specifikt sønderjysk fæno-

men. Når han samtidig skriver, at Sønderjylland var økonomisk bedre kørende under det tyske styre før 1920, er det en sandhed med modifikationer. Landbruget havde gode kår i årene omkring 1900. Men det var ikke kun i Sønderjylland. Det gjaldt i hele Tyskland og ikke mindst i Danmark. Byerne havde tysk flertal ved folkeafstemningen forud for Genforeningen, skriver Jepsen. Ja, i Tønder og Aabenraa, mens der var dansk flertal i Haderslev og Sønderborg, i det sidste tilfælde blandt de hjemmehørende. Sønderjyderne føler sig nærmere knyttet til Hamburg end til København, fortsatte han, og derfor vil han sammen med bl.a. forfatteren Tom Buk-Swienty arbejde for en 'ny folkeafstemning' inden for de nærmeste år. Han erklærede sig overbevist om, at den ville bringe Sønderjylland 'hjem' til Tyskland.

Trods kronikkens lidt tvetydige tonefald er der ikke megen grund til at tage dette vrøvl alvorligt. Jepsen har alle dage forstået at komme i avisen, når han havde en ny bog på trapperne. Det var næppe tilfældigt, at kronikken fremkom samtidig med, at der var premiere på hans nye skuespil '1864 - den sande historie' på Fri-landsmuseet i Lyngby.

Ligestilling

Både de danske og tyske mindretalskoler har nu opnået ligestilling med flertalsskolerne. I Landdagen i Kiel er CDU, som for kun fire år siden beskar tilskuddet til de danske skoler med 15 pct., vendt på en tallerken. Partiets gruppeformand i Landdagen, Johannes Callsen, udtaler efter et møde med SSWs ledelse, at "CDU nu er klar til at støtte SSWs og hele det danske

mindretals ønske om at sikre de danske mindretalsskolels finansielle ligestilling i delstatsforfatningen" (Fl.A., 19/6). Da dette i forvejen støttes af SPD (Socialdemokraterne) og Die Grünen, er der et stort flertal bag en sådan lovgivning.

Også de tyske skoler i Sønderjylland får nu fuld ligestilling med de danske skoler, idet regeringen har anerkendt dem som 'mindretallets folkeskoler', både på drifts- og anlægssiden. Det betyder i år et mertilskud på tre millioner kroner. "Vi er tilfredse", ... for "vi får nu tiltrængte midler til renovering og modernisering af vore skoler", sagde formanden for Bund Deutscher Nordschleswiger, Hinrich Jürgensen (Fl.A., 26/6).

Samtidig har mindretallets talsmand i København, Jan Diedrichsen, sagt, at "på de allerfleste områder opfylder Danmark betingelserne (i det europæiske sprogcharta). Men især

med hensyn til medier og tosproget skiltning er Danmark langt tilbage". Som eksempel nævnte han, at "staten ikke henvender sig til mindretallet med forslag til forbedringer" (No., 15/4). Strengt taget skulle det vel egentlig ske den anden vej rundt! Med hensyn til medier har det tyske mindretal sin egen avis, akkurat som det danske mindretal har sin. Og tosproget skiltning er uden mening.

'Affredning'

Kulturstyrelsen er i fuld gang med at 'affrede' fredede bygninger i Sønderjylland. Det er bl.a. gået ud over en række huse i Aabenraa, herunder Slotsgade, hvis enestående gaderum nu trues, fordi en del af bygningerne ikke længere er beskyttet af fredning. Nu står Tønder kommune for tur. Ikke mindre end 15 fredede huse er truet, og kendte og markante bygninger som det gamle rådhus på Torvet og Bror-

På Grænseforeningens sendemandsmøde gik formand Finn Slumstrup efter mere end otte år af og overlod roret til Mette Bock.

Foto: Elisa Rahbek, Der Nordschleswiger.

Arkæologerne fra Arkæologi Haderslev er gået i gang med forundersøgelser i forbindelse med opførelsen af det nye rådhus i Tønder.

sons Bedehus i Emmerske skønnes åbenbart ikke længere værdifulde nok til at være fredede (JV, 29/4).

Kulturstyrelsen ser både på det arkitektoniske og det kulturhistoriske, når det afgøres, om en bygning skal være fredet. Det betyder bl.a., at et velbevaret historisk ydre ikke er nok. Der skal også tages hensyn til husets indre, herunder moderniseringer og ombygninger. Men selv Kulturstyrelsen vil vel ikke forlange, at folk skal bo uden elektricitet, moderne køkkener eller fjernvarme.

Det må være husets ydre fremtræden, der skal fredes, for det er det, vi alle har glæde af. Turister og vi andre kan nyde synet af de gamle huse og de enestående miljøer i de sønderjyske købstæder og landsbyer. Vi skal ikke ind at se, hvordan folk bor.

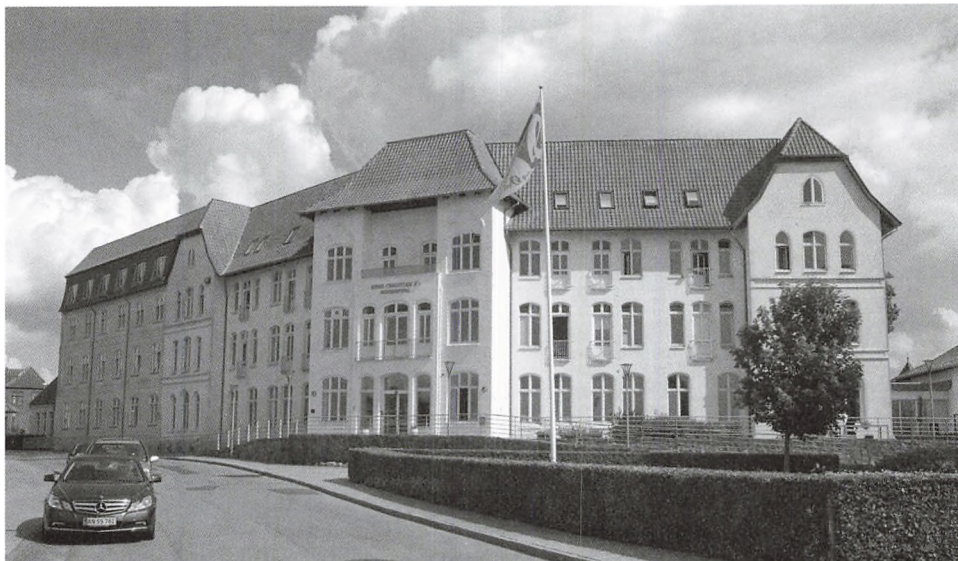
At kirkesalen i Emmerske ikke længere bruges til gudstjeneste, og at Tønder kommunes administration er flyttet ud af det gamle rådhus, ændrer ikke

ved, at det var her, Brorson holdt danske gudstjenester i 1730'erne, og byen blev styret fra huset på Torvet i århundreder. Begge bygninger er både smukke og velbevarede, og for rådhusets vedkommende indgår det i et enstående bymiljø. En 'affredning' vil i værste fald betyde, at de fremover risikerer at blive ofre for en byggespekulants planer og idéer, og hvad det kan medføre i form af ombygninger eller i værste fald nedrivning.

En fredning er dog ikke i alle tilfælde en garanti for vedligeholdelse og bevaring, hvilket bl.a. kan ses i Augustenborg (JV, 10/6) og på Favrvågård ved Christiansfeld.

1864

Også efter Dybbøldagen den 18. april fortsatte markeringen af krigen i 1864. Bl.a. lavede to kunstnere fra Hamburg og Aabenraa, Swaantje Güntzel og Anne Lildholdt Jensen, en happening, hvor de kørte jord i

Det berømmede gighthospital i Gråsten flytter til Sønderborg. Flytningen og indretningen af nye lokaler kommer til at koste over 100 mill. kr. Den nuværende bygning blev oprindeligt opført i 1882-83 som en nygotisk bygning for enden af den nyanlagte dampskibsbro. Siden forsvandt de mange tårne og spir. Bygningen fungerede oprindeligt som kurhotel, men i 1956 blev bygningen indviet som Gigt-hospital drevet af Gigtforeningen.

trillebør over en lille bro over grænsébækken ved Pebersmark fra Tyskland til Danmark og omvendt og fyldte hullerne med jord fra den anden side for at markere, at det er 'den samme jord', vi lever på - og at en grænse er absurd! (No., 1/4). På Sønderborg Slot vises udstillingen 'Mennesker i krig' (No., 11/4). Og Historiecenter Dybbøl Banke 'genopførte' overgangen til Als og slaget på Kær Halvø den 29. juni for ca. 2.500 tilskuere. "Det havde været sjovt, æh ... meget interessant", sagde en tilskuer til TV-Syd. Og JyskeVestkysten bragte et helsides billede af en af de 'faldne' i rødt morgenlys, næsten som var det et nationalromantisk maleri fra Treårskrigen: 'Solen står op over de faldne' (JV, 30/6). Det kan godt være,

det var 'sjovt'. Jeg synes nærmere, der var tale om mangel på respekt for de virkelig faldne for 150 år siden.

Døde

1. maj. Den mangeårige formand for Sønderjysk Skoleforening, pensioneret viceskoleinspektør Ove Nissen, Rinkenæs, 84 år (JV).

3. maj. Formand for SSW 1989-97 og medlem af bestyrelsen gennem 26 år samt indehaver af talrige andre tilidshverv inden for mindretallet, skoleleder i Læk 1962-92, Wilhelm Klüwer, Flensborg, 85 år.

Erhvervslivet

Danfoss havde i første kvartal en omsætning på 8,303 mia. og en fortjeneste på 833 mio. kr., en pæn stig-

ning fra sidste år. Det er især på markederne i Europa, USA og Kina, at væksten har været markant. I forbindelse med lønforhandlinger har der været en kortvarig strejke på virksomheden (JV, 15/5). - Direktør Bent Jensen, Linak i Guderup, modtager Lloyd's-prisen, som uddeles af Danske Revisorer, for at "have skabt en eksplosiv dansk erhvervssucces" (JV, 22/5). - Kohberg i Bolderslev har vendt røde tal til sorte på bundlinjen og havde i 2013 et overskud på 24 mio. kr. Samtidig er arbejdsstyrken steget fra 461 til 506 ansatte på koncernens tre bagerier (JV, 29/5). - Arla investerer 80 mio. kr. i mejeriet i Branderup, som fra næste år udelukkende skal producere mozzarella ost (JV, 2/4). - Det lukningstruede Skærbæk Slagteri reddes ved en aftale med medarbejderne, der bl.a. betyder større effektivitet og inddragning af en weekend om året (Fl.A., JV, 26/6). - Flensborg Skibsværft må fyre godt halvdelen af sine 750 medarbejdere, så alle ansatte i produktionen sendes hjem på grund af et hul i ordrebogen (Fl.A., 11/6). For få måneder siden forlød det ellers, at beskæftigelsen var sikret, men man forventer igen at skulle ansætte folk til januar.

Sparekassen Bredebro vandt den retssag, som Vorbasse-Hejnsvig Sparekasse havde anlagt, med krav om 40,5 mio. kr. i erstatning efter afbrudte fusionsplaner. Den tabende part skal endvidere betale alle sagsomkostninger (JV, 29/5). - Skat foretager omrokeringer af sine afdelinger, hvilket betyder ca. 50 flere ansatte i Tønder og 50-70 flere i Haderslev (JV, 23/5). - Grænsehandelen med øl og vand er faldet med 4-5 pct. i 2013 (JV, 16/4). - Ministeriet for By, Bolig og

Landdistrikter afviser at støtte planerne om et kajakcenter i Ballum, der tidligere har fået tilskud fra Landdistriktudvalget og Tønder Kommune. "Det slår os ikke omkuld", siger René Christensen fra initiativgruppen, der arbejder videre med planerne (JV, 28/4). - En udbygning af den østjyske længdebane skal resultere i højhastighedstog mellem Aarhus og Hamburg, ligesom der planlægges en dansk-tysk storbanegård på grænsen ved Padborg (Fl.A., 24/6). - Samtidig erklærer transportminister Magnus Heunicke sig positiv over for en midtjysk motorvej ('Hærvejsmotorvejen'), der skal tilsluttes det tyske motorvejsnet. Det giver 'fornyet håb' om en ny sønderjysk motorvej, siger borgmester Laurids Rudebeck, Tønder (JV, 28/6).

DAGBOG

3. april: Tidligere ministerpræsident Heide Simonis bliver æresborger i delstaten Slesvig-Holsten (Fl.A.).

4. april: Sognepræst Elof Westergaard vælges til biskop i Ribe (JV). Han indsættes i sit embede 1. maj (JV, 2/5). - De danske spejdere skal i 2017 afholde international lejr med omkring 40.000 deltagere på Kær Halvø nord for Sønderborg (No.).

5. april: Sergentskolen i Sønderborg holder afskedsparade, inden den flytter til Varde. Kaserneområdet sættes derefter til salg (JV, No.). - På møbelarkitekten Hans J. Wegners 100-årsdag afsløres en mindeplade på hans fødested i Tønder. Samtidig viser kunstmuseet en udstilling med hans værker (JV, No.).

10. april: På Europabevægelsens landsmøde i København vælges folketings-

medlem Ellen Trane Nørby, Sønderborg, og redaktør Gunnar Hattesen, Gråsten, til hovedbestyrelsen (JV).

18. april: Udgravningerne på Dannevirke fortsætter takket være en bevilling fra A. P. Møllerfonden (JV).

26. april: I Kappel fejres 200-året for verdens første kolonihaver (JV).

3. maj: Sønderborghus fylder 100 år og skal restaureres (No.).

4. maj: Der må atter jages sæler i danske farvande. Bestanden er siden 1970'erne vokset fra omkring 2.000 til over 40.000 stk. (JV).

5. maj: SønderjyskE forbliver i Superligaen efter en sejr på 1-0 over Viborg (Fl.A.).

10. maj: En meningsmåling viser, at danskerne ønsker mere kontrol ved grænsen. Samtidig meddeler Venstre,

at man ikke vil medvirke til at genindføre grænsekontrollen (Fl.A.). - Den intereuropæiske mindretalsorganisation FUEV holder kongres i Flensborg og besøger Dybbøl. På mødet kræver den slesvig-holstenske ministerpræsident Torsten Albig, at EU udnævner en mindretalskommissær (No., Fl.A.).

12. maj: Folketingsmedlem Mette Bock (LA) bliver formand for Grænseforeningen efter Finn Slumstrup (Fl.A.).

21. maj: Kommuneforeningens strukturvalg foreslår de frivillige brandværn nedlagt og beredskabet samlet i de store byer (JV). Det lykkes dog at afværge dette (JV, 1/6).

23. maj: Den 40-årige journalist Ruth Maria Candussi, Aabenraa, bliver næstformand i Bund Deutscher Nord-

Fra den 23. til den 29. juni blev det 22. Træskulptur Symposium afholdt i Højer med præsentation af værkerne den sidste dag. Her er Gao Meng fra Kina, der var en af ti deltagende kunstnere, i gang, mens børnene fra Højer Børnehave fulgte med.

Foto: Hans Christian Gabelgaard.

Foto: Karin Riggelsen, Der Nordschleswiger.

De to kunstnere Swaantje Güntzel og Anne Lildholdt Jensen fra henholdsvis Hamborg og Aabenraa kørte fra hver deres side af grænsen jord i trillebørene over den lille bro ved Pebersmark for at fylde hullerne op med jord fra den modsatte side. Den lille happening skulle markere, at det er 'den samme jord', som vi lever på.

schleswiger (JV).

28. maj: Da Jørn Dohrmann (DF) vælges til Europaparlamentet, overtager hans stedfortræder Anita Christensen, Sommersted, valgt i Tønderkredsen, pladsen i Folketinget (JV).

3. juni: Flensburg-Handewitts håndboldspillere vinder Champions League ved at besejre Kiel (Fl.A.). - De færdige planer for Tønders nye rådhus præsenteres, hvorefter arbejdet påbegyndes. Arkæologiske undersøgelser kan dog forskubbe byggeplanen (JV).

7. juni: Der har igen været angreb af ulve mod får i Gånsager (JV).

12. juni: Den Kongelige Ballet optræder i Schackenborg slotspark (No., JV). - Rapperen Per Vers (Per Uldal) tildeles Modersmål-Prisen (JV).

17. juni: Det tyske mindretal afholder sin årlige Knivsbjergfest med et så lavt deltagerantal, at chefredaktør Gwyn Nissen bekymret skrev i sin le-

der (med omskrivning af et 60'er-slogan): "Tænk dig, at der var Knivsbjergfest, og ingen kom" (No.).

25. juni: Det danske Vadehav bliver verdensarv sammen med Stevns Klint (JV).

27. juni: Løgumkloster Højskole går fallit og lukker med øjeblikkelig virkning (JV, No.).

28. juni: Den nybyggede kopi af Nydambåden bliver søsat (JV). - A.P. Møllerfonden donerer 40 mio. kr. til Skamlingsbanken for at gøre den til en moderne turistattraktion (JV).

30. juni: Miljøminister Kirsten Brosbøl afviser at mødes med lokale myndigheder om problemerne vedrørende digesikring (JV). ■

Forkortelser

Fl.A.: Flensburg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Sydslesvigs danske historie

Lars N. Henningsen (red.): *'Sydslesvigs danske historie'*. 3. reviderede udg. Studiefæddelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig nr. 68, Flensborg 2013. 376 sider, rigt ill. Pris: 198 kr.

Bogen kom første gang i 2009 og er skrevet af historikerne Lars N. Henningsen, René Rasmussen, Martin Klatt og Jørgen Kühl, der er ansvarlig for hver deres kapitel og periode i Sydslesvigs danske historie. Det er en særdeles kompetent forfatterkvartet, som allerede ved udgivelsen af første udgave høstede mange velfortjente roser af anmelderne. Siden er bogen nærmest blevet revet væk, så man nu har udgivet en tredje revideret udgave af bogen. Endvidere er den nu også udkommet på tysk.

Revisionen består især af en opdatering af historien helt frem til 2012. Dermed er det bl.a. blevet muligt at omtale CDU-regeringens angreb på den eksisterende mindretalsmodel i grænselandet, Anke Spoorendonks udnævnelse til minister og Istedløvens genindvielse på Flensborg gamle Kirkegård. Det er dog især den nationale motiverede nedskæring i tilskuddet til de danske skoler, som fylder spaltene.

Det danske samfund er præget af en næsten grænseløs uvidenhed om dansk historie og det danske mindretal i særdeleshed. I det perspektiv må man håbe, at den tredje reviderede udgave ikke bliver den sidste.

kf

Industriemiljø

Ann Mette Albæk, Torben A. Vestergaard og Liselotte Eick-Rühmann: *'Industriemiljøet omkring Cathrinesminde Teglværk'*. Årsskrift XXVI, 2013. Museum Sønderjylland - Cathrinesminde Teglværk og Cathrinesmindes Venner. I samarbejde med Sønderborg Kommune. 92 sider, ill. Pris: 100 kr.

Cathrinesminde Teglværk er en af landets perler blandt de bevarede industriemiljøer og fungerer ikke blot som landets nationale museum for teglværksindustrien, som var så vigtig i regionen omkring

Flensborg Fjord. Kulturstyrelsen udpegede også Cathrinesminde som ét af landets 25 industriminder i 2007 og understregede dermed betydningen af teglværket og miljøet omkring selve teglværket.

Det er for så vidt ikke nyt at opfatte teglværket som et større miljø og som en del af et endnu større miljø sammensat af flere teglværker langs fjorden. Det positive er, at Kulturstyrelsen i 2010 bevilgede midler til en afgrænsning og beskrivelse af teglværksmiljøet omkring Cathrinesminde. Det er dette arbejde, der nu foreligger i form af en kompakt, uprætentiøs publikation, der indgår i rækken af årsskrifter fra Cathrinesminde Teglværksmuseum.

Bogen er opdelt i fire afsnit, hhv. landskabet omkring selve teglværket, landskabet omkring Illerstrand, historiske bygninger og anlæg og endelig til sidst bevaringsværdige bygninger. Det er en interessant detalje, at en række af de udpegede industriemiljøer - herunder Cathrinesminde Teglværk - er udpeget som nationalt væsentlige, men ikke er underlagt bygningsfredning eller anden regulering end lokalplaner forvaltet af den pågældende kommune.

Forfatterne påpeger indledningsvis vanskelighederne ved at afgrænse kulturmiljøer, som naturligvis ikke bør begrænses til formelle skel, men baseres på en funktionel vurdering. Skriftet er bl.a. interessant ved et blik på de forskellige bidrag, der er udarbejdet af både historikere og landskabsarkitekter med forskellige tilgange til følge. Det er ligeledes interessant, at de bevaringsværdige bygninger behandles af en arkitekt fra kommunen med udgangspunkt i den traditionelt anvendte SAVE-metode, der ofte kommer til kort ved beskrivelse og værdisætning af kulturhistorisk væsentlige bygninger og ikke mindst industrielle anlæg. Dermed rummer den lille bog en interessant samling af bidrag, der repræsenterer tilgange og brydninger, som kendes fra alle sider af den bevaringsværdige bygningskultur.

Bogens historiske afsnit repræsenterer vel ikke som sådan ny forskning, men især vinklingen med fokus på kulturmiljø og bygningsmiljø giver bogen et originalt præg. Analysen af landskabet langs Iller

strand ligger i forlængelse af analyser gennemført i mange Kulturmiljøatlas, men giver en kompakt, struktureret skildring, som danner en nyttig baggrund for forståelsen af kultursporene i området. Materialets lidt mekaniske karakter, opbygget efter den fastlagte metode, kunne med fordel være opblødt ved gennemskrivning som en egentlig læsetekst - for hvem er målgruppen af læsere? Formentlig museets venner og alment interesserede i højere grad end kommunale planlæggere og museumsfolk.

I afsnittet om bygninger og anlæg gives en ret overordnet skildring af anlæggenes historie med elementer af generel historie. Behovet for almen information om etablering m.m. er forståelig, men formen gør, at der aldrig bliver tale om egentlige bygningsarkæologiske analyser med fokus på væsentlige problemstillinger, men i stedet en velinformeret, bred gennemgang af teglværks- og bygningshistorien opdelt på de enkelte teglværker i korte afsnit. Det afsluttende afsnit i form af en SAVE-vurdering af bygningerne er heller ikke gennemskrevet som en bygningshistorisk analyse, men bærer SAVE-metodens præg og er dermed ikke meget velegnet som læsetekst.

SAVE-metodens karakterer tildeler 1-3 til bygninger med høj bevaringsværdi og 4-6 med middel værdi. Det er bemærkelsesværdigt, at kun Cathrinesminde Teglværk har værdien 1 (fredet), og at kun en villa og en aftægtsbolig vurderes til høj bevaringsværdi. Det viser i denne anmelders optik SAVE-metodens utilstrækkelighed som redskab til at arbejde med større, sammenhængende industrimiljøer. I disse sammenhænge er der ofte tale om andre kvaliteter, der har at gøre med historisk væsentlighed og at en række elementer tilsammen indgår i og styrker et kulturmiljø og derfor bør vurderes højere, end SAVE-metoden lægger op til.

For læsere med interesse i at indkredse industrimiljøer, beskrive dem som del af et landskab og specifikt som bebyggelsesmiljøer og endelig at værdisætte dem er årsskriftet fra Cathrinesminde et fint eksempel på et veludført arbejde - og på samme tid et eksempel på, at de redska-

ber, der benyttes, ikke altid formår at favnere opgaven på dækkende vis.

Henrik Harnow

Museer for eller om mindretal

Peter Dragsbo (red.) 'Mindretallenes selv-billede. Nationale og etniske mindretal på museum'. Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot & Projekt Mindretalsliv 2013. 48 sider, ill. Pris: Gratis. (dog evt. forsendelsesgebyr). Er også udgivet i tysk udgave.

Mindretalsmuseer er en af de nyere varianter inden for begrebet museum, og dette hefte rummer indlæg fra et seminar for et udvalg af dem: Dansk Jødisk Museum, det myldrende museumslandskab i Nordfrisland, Deutsches Museum Nordschleswig, Danevirke Museum ved Slesvig og et projekteret museum i Tjekkiet om de såkaldte sudetertyskere.

Heftet viser, at selv indenfor denne underkategori er der stor variation. Mange museer er oprettet af mindretallene selv og mest til internt brug - som selvbillede eller markering af en identitet, man har ønsket at fastholde. Fælles for de museer, der omtales her, er dog, at de også tilstræber at rette deres formidling til det omgivende samfund.

Stærkest slår denne tankegang igennem i det tjekkiske projekt om et tidligere meget stort mindretal - 3,1 mio. personer før Anden Verdenskrig, som nu er reduceret til ca. 40.000. Indtil ca. 1990 var det næsten helt fortrængt fra den officielle erindring, men nu står den tjekkiske stat som fødselshjælper for et museum om 'Vore tyskere', fra de indvandrede i middelalderen og til i dag, og om deres rolle i samfundet som helhed.

Samme tendens ses hos andre museumsdannelse fra de senere årtier: Dansk Jødisk Museum lægger stor vægt på ikke at være et menighedsmuseum, ligesom både Deutsches Museum Nordschleswig og Danevirke Museum fortsat udvikler sig i retning af at være et tilbud også til andre end mindretallet.

Nordfrisland vrimler af besøgssteder af typen 'frisisk bondehus' eller meget loka-

En sønderjysk maler i Norge

Af Morten la Cour

I foråret 2014 kunne Norge fejre 200-året for landets løsrivelse fra Danmark. Det markeredes bl.a. med en stor udstilling på Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, hvortil Museum Sønderjylland bidrog med et par væsentlige udlån.

I maj 1792 modtog maleren Christian August Lorentzen (f. Sønderborg 1746) 200 Rigsdaler i gave fra kongens chatokasse til en norgesrejse. Rejsen var tiltænkt som en genoptagelse af maleren Erik Pauelsens (1749-1790)

kuldsejlede projekt; en førstehåndsskildring af det norske landskab, der skulle danne forlæg for grafiske blade. Pauelsens tidlige død satte dog en stopper for projektet, men via de to kunstneres arbejder fastslås det hurtigt, at Lorentzen stort set fulgte i Pauelsens fodspor og op søgte mange af de samme motiver omkring Oslofjorden. Fra Lorentzens hånd kendes dog også motiver fra Stavanger, Bergen og Trondheim, selvom vi i dag ikke ved, om han rent faktisk var der eller baserede disse arbejder på andres gengivelser.

Hjemme igen resulterede rejsen i adskillige prospekter i divergerende størrelser og lige så mange gentagelser af blandet kvalitet, hvilket i høj

grad har været med til at mudre kunstnerens eftermæle. Faktum er dog, at han ved hjemkomsten modtog en betydelig bestilling på en serie bestående af 15 malerier til hertug Frederik Christian af Augustenborg til ophængning i palæet i København. Serien forblev stort set samlet, men ukendt for den brede offentlighed indtil 1965, hvor de via en auktion i London blev spredt for alle vinde. Desværre er kun to af disse i dag i dansk museumseje, nemlig Tistedalsfossen samt Søen Fem set fra Weeden Gaard -

og det var disse to, der for første gang i et halvt århundrede kunne ses sammen med en del af de andre, det var lykkedes at opspore i bl.a. norsk privateje (en væsentlig del tilhører Nasjonalgalleriet i Oslo).

Der er ingen tvivl om, at her-

tugserien hører til blandt Lorentzens bedste værker, og når det gælder Tistedalsfossen, er der ubetinget tale om et hovedværk i hans oeuvre.

Lorentzen har siden sin død i 1828 været glemt og ildeset indenfor dansk kunsthistorie, og udstillingen i Oslo stod derfor som et vigtigt skridt i re-etableringen af en sjælden, alsidig kunstnerbegavelse.

'Det Oewerste Wandfald i Tistedals Fossen', udat. Olie på lærred. Museum Sønderjylland - Kunstmuseet Brundlund Slot

27. sep. - 9. nov. **Arkæologi Haderslev**
'En kriger kommer hjem' - En krigergrav fra jernalderen og dens historie gennem 2000 år.
3. okt. - 31. mar. 2015 **Bymuseet i Haderslev**
'Kjoler i 400 år - 1500-1900' - Kjoler fremstillet af Anne Loessel, Glücksborg.
1. apr. - 31. okt. **Oldemorstoft, Bov**
'Folkeskolen 200 år' - Lille særudstilling i anledning af folkeskolens 200-års jubilæum.
2. maj - 31. okt. **'Påklædningsdukker i Tyskland og Danmark'**
5. sep. - 11. jan. 2015 **Kunstmuseet Brundlund Slot**
'Svend Wiig Hansen - Gigant'.
12. apr. - 26. okt. **Sønderborg Slot**
'Mennesker i krigen - 1864'.
21. jun. - 6. apr. 2015 **Kulturhistorie Tønder**
'Troens landskab' - religion i Vestslesvig før og nu.
5. apr. - 2. nov. **Kunstmuseet i Tønder**
'Hans J. Wegner. Et nordisk designikon fra Tønder'.
29. mar. - 30. dec. **Drøhses Hus, Tønder**
'I tråd med tiden' - Kniplingshistorie fra 1900 til i dag.
29. mar. - 30. dec. **'Løver, kroner og monogrammer'** - Grev Axel af Rosenborgs kniplingsssamling.
29. mar. - 30. dec. **'Fra storhed til forfald'** - Om kniplingsindustrien i Sønderjylland fra 1600- til 1800-tallet.
1. apr. - 31. okt. **Højer Mølle**
'Det daglige brød' - Mel, brød og bagning gennem 2000 år.
1. maj - 31. okt. **Skærbæk Museum**
'Lakolk før og efter dæmningen'.
- Indtil 23. dec. **Naturhistorie og Palæontologi, Gram**
'Dinosaurer - en forsvunden tid?' - Udstilling med et stort antal afstøbninger af dinosaurer, havreptiler og fodspor mv. af hvirveldyr, som levede på vor jord for meget længe siden.
11. jul. - 26. okt. **Hjemsted Oldtidspark**
'Snapshots fra den sønderjyske vestkyst' - Udstilling med fotografier af fredede fortidsminder.

Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 247

le 'hjemstavns museer', men de fortæller kun lidt om frisernes almene historie - f.eks. om deres indvandring til området, deres sprog og deres traditioner for selvstyre. Her er der dog ingen planer om et nyt museum til at udfylde dette tomrum, men derimod om at knytte en formidling af den slags temaer til det eksisterende Nordfrisiske Institut i Bredsted.

Anker Thygesen

Landbruget i Slesvig-Holsten 1944-45
 Nils Cramer: *'Erbhof und Reichsnährstand. Landwirtschaft in Schleswig-Holstein 1944-1945'*. Husum Verlag 2013. 311 sider, ill.
 Pris: 17,95 Euro - ca. 135 kr.

Af teksten på omslagets bagside fremgår, at bogen er en populærvidenskabelig fremstilling, skrevet af en amatørhistoriker, Dr. Nils Cramer, der i mange år var direktør i Landwirtschaftskammer Schleswig-Holstein. Bedømt på disse præmisser er bogen bestemt et hæderligt arbejde. Dette så meget mere, som emnet ikke tidligere er behandlet i bogform. Desto hårdere savner man så også præcise kildehenvisninger til bogens mange og lange citater.

Med de talrige kildeuddrag lykkes det forfatteren at give læseren så klart et billede af den nazistiske landbrugsideologi, som man med rimelighed kan forvente på et område, der i den grad var præget af tågede forestillinger om 'Blut und Boden', 'Odal' m.m. En begrænsning i antallet og længden af citaterne havde ikke skadet fremstillingen, men der er også en god analyse af propagandaen på side 140 og følgende sider.

Et andet fokus er lovgivningen om omdannelse af frie landbrugsejendomme til 'Erbhöfe', som ikke måtte belånes og dermed ikke kunne tabes for slægten ved fallit og tvangsauktion. Forfatteren forklarer på udmærket vis denne ikke helt gennemskuelige konstruktions fordele og ulemper. Tilsvarende gælder den nazistiske organisering af bønder, landarbejdere

og virksomheder i 'Reichsnährstand'. Også regimets bestræbelser på at fremme tysk selvforsyning med fødevarer gennem et tilbagevendende 'Erzeugungsschlacht' for de enkelte grene af produktionen får forfatteren klart fremstillet. Bogen fortjener også ros for at inddrage de kulturelle aspekter bl.a. med de årstidsbestemte festtraditioner, som NSDAP overtog og inddrog i partiets førerkult.

Nogle kritiske bemærkninger må anføres. Man savner således refleksioner om brugen af statistik fremstillet i en totalitær stat, dvs. hvorvidt man overhovedet kan stole på den. Ved fremstillingen af fødevarereproduktionen under krigen glemmer forfatteren ikke tvangsarbejdernes betydning, men nævner ikke Institut für Zeit- und Regionalgeschichte grundige publikationer herom i litteraturlisten. Betydningen af udplyndringen af de besatte lande nævnes derimod ikke. Et udblik til nordslesvigske landbrugsforhold i 1930'erne og under Besættelsen er måske for meget forlangt, men kunne have stillet den slesvig-holstenske udvikling i relief, navnlig hvad krisens omfang og bøndernes opslutning til nazismen angår. En decideret fejl forekommer side 11, hvor det hævdes, at 80% af befolkningen i 1930'erne boede på landet.

Endelig kunne anmelderen have ønsket sig en mere kritisk omgang med begrebet 'offer'. Et par steder betegnes de slesvig-holstenske bønder som 'ofre'. Rigtigt er det, at tusinder bondesønner mistede livet som følge af regimets vanvittige krigspolitik. Men offerbegrebet udvandedes let, når det på denne måde udvides til at omfatte en befolkningsgruppe, der så massivt sluttede op om nazismen. Snarere kan man sige, at bønderne som gruppe var blevet godt og grundigt 'beløget og betrogen' af regimet.

Alt i alt må man være Dr. Nils Cramer taknemmelig for, at han som den første har taget slesvig-holstensk landbrug i nazitiden op til en kritisk behandling i bogform. Det er et emne, som måske endnu i vor tid kan være kontroversielt i de kredse, hvor han har haft sit virke.

Hans Schultz Hansen

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligeværd gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Mejeri i hver kommune

Af Kim Furdal

TIDLIGERE VAR DE KARAKTERISTISKE andelsmejerier med de høje slanke skorstene et markant træk i det danske kulturlandskab. De vidnede om landbrugets omstillingsevne og ønske om at indgå i forpligtende samarbejde om forarbejdning og forædling af dets produkter. I 1932, hvor andelsmejerierne kulminerede, havde Danmark 1.802 mejerier, hvoraf de 1.413 var andelsmejerier. Dermed havde Danmark flere mejerier end kommuner.

Det var ikke udtryk for lokalt tunnelsyn, men afspejler hvor stort et område mejeriet kunne dække, når mælken hver dag og uden mulighed for nedkøling skulle transporteres fra gårdene ind til mejeriet med hestevogn.

Da man i 1882 fik det første mejeri, Hjedding ved Varde, var Sønderjylland en del af det tyske rige, men fik alligevel en udvikling inden for mejerisektoren, der på væsentlige punkter svarede til resten af landet. Traditionelt spillede mejerivirksomhed en begrænset rolle for gårdene, og mælken gik overvejende til eget forbrug. I Slesvig og Holsten finder man i første halvdel af 1800-tallet mejeridrift på de større adelige godser, hvor man kunne nyde godt af stordriftsfordelene. Men også på de større gårde i marsken og på østkysten finder man mejeribrug, som kunne tage konkurrencen op med godsernes 'herregårdssmør'.

Fra omkring 1820 begyndte en ny mere rationel mejeriproduktion at vinde indpas på godserne og de større gårde i Nordslesvig med inspiration fra Holsten. Det er dog først efter 1880, hvor landbruget fik hård konkurrence fra amerikansk korn, at mælkeproduktionen for alvor vandt

frem. Det gik dog ikke lige hurtigt med omstillingen alle steder, hvor man bl.a. som på Løjt traditionelt producerede kreaturer til markederne ved Hamborg og Altona. Det første andelsmejeri blev oprettet 1884 i Mejlby i Lintrup Sogn, og i årene 1887 og 1888 kulminerede byggeriet med henholdsvis 24 og 23 nye andelsmejerier om året, men ellers er det i 1890'erne og det første tiår i det tyvende århundrede, at mejeriskorstenen blev vartegn for andelsbonden i Nordslesvig. I Sydslesvig fik andelsmejerierne det store gennembrud i anden halvdel af 1880'erne og blev hurtigt en del af kulturlandskabet på nær Ejdersted.

Umiddelbart inden Anden Verdenskrig begyndte udviklingen at vende. I 1937 blev Gildbro mejeri i Svenstrup Sogn oprettet ved en sammenlægning af Havnbjerg, Svenstrup og Stevning mejerier. Det var den første planlagte mejerisammenlægning i Danmark. I 1958 oprettede Sønderjyske Mejeriforening et strukturudvalg, som satte skub i en rationaliserings- og sammenlægningsbølge op gennem 1960'erne, så der i 1967 var 58 mejerier tilbage. Forudsætningen herfor var bl.a. mæketankbiler og køletanke, så mælken kunne transporteres over større afstande og opbevares længere på gårdene under kølige forhold.

Dermed stoppede udviklingen ikke. I 1969 blev Mejeriselskabet Danmark oprettet, som snart fik tilslutning fra flere sønderjyske andelsmejerier, mens andre fusionerede. I 1989 var der 12 andelsmejerier tilbage, som i 2004 var blevet reduceret til syv. ■